

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
ZDRAVOTNĚ SOCIÁLNÍ FAKULTA

Pomoc lidem v krizových situacích (intervenční týmy)

Bakalářská práce

Vypracovala: Lenka Dušková, DiS.

Vedoucí práce: Mgr. Renata Havránková

2009

Abstract

My bachelor thesis deals with the basic components of the Integrated Emergency Management System (IEMS). I give short characteristics of the IEMS and mention the coordination of components of the IEMS and their goals. I refer to possibilities to recruit volunteers from the public and to the assistance of volunteers in emergency situations. I also deal briefly with the psychosocial intervention teams, their goals, their roles in emergency management, natural disasters and how they work in the field.

I also examined the preparedness of the public to critical incidents. I used the questionnaire method to learn about the public awareness of the emergency management (the supplement No 3). I evaluated the obtained data and put them into charts.

My concern was also focused on the public awareness in terms of possibilities to inform the public, the information transmission and the range of information (the supplement No 1, 2).

As an example of the coordination of the IEMS components I mentioned the mass car accident which happened this March on the notorious highway D1 with a lot of accidents. I described the accident cause, the coordination of the components of the IEMS, the behaviour of the accident participants.

In the discussion I analyse the results obtained by the questionnaire research which refer to the public awareness of the emergency management. I also compare the coordination of the IEMS components during the flood emergency in 1997 and during the mass car crash on the highway D1.

Keywords Integrated Emergency Management System
 Public awareness and reaction to emergency
 Natural and human disasters
 Mass car crash
 Flood emergency
 Psychosocial intervention Teams during disasters

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Pomoc lidem v krizových situacích (intervenční týmy)“ vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. V platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě, Zdravotně sociální fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích 7. května 2009

.....

Poděkování

Touto cestou bych chtěla poděkovat paní Mgr. Renatě Havránkové, panu Ing. Ladislavovi Kardovi za vstřícnost, pomoc, cenné připomínky a rady při zpracování mé bakalářské práce.

Lenka Dušková, DiS.

OBSAH

Úvod	6
1 Současný stav	8
1. 1 Základní pojmy	8
1. 2 Integrovaný záchranný systém	10
1. 2. 1 Krizové stavy	10
1. 2. 1. 1 Krizová situace	10
1. 2. 1. 2 Typy krizí	11
1. 2. 1. 3 Vyhlášení krizové situace	11
1. 3 Pomoc obyvatelstva při krizových situacích	12
1. 4 Prevence jako nejúčinnější prostředek ochrany	13
1. 4. 1 Základní zásady připravenosti obyvatelstva	14
1. 4. 2 Znalosti, dovednosti a návyky občanů	14
1. 4. 3 Informovanost obyvatelstva v posledních letech	15
1. 4. 4. Pracovní setkání k informovanosti	19
1. 5 Úloha psychologie v oblasti mimořádných událostí	22
1. 5. 1 Rozvoj psychosociální pomoci v České republice	24
1. 5. 2 Spolupráce v rámci IZS	26
1. 5. 3 Psychosociální intervenční tým	27
1. 5. 4 Dobrovolníci	31
1. 6 Zákonný rámec pomoci v ČR	33
2 Cíl a hypotéza	35
2. 1 Cíl	35

2. 2 Hypotéza	35
3 Metodika	36
3. 1 Sběr dat	36
3. 2 Struktura a analýza dotazníku	36
4 Výsledky	37
5 Diskuse	52
6 Závěr	56
7 Seznam použité literatury	57
8 Klíčová slova	60
9 Seznam použitých zkratk	61
10 Příloha	62

ÚVOD

V životě člověka mohou nastat neočekávané události, jako jsou živelní pohromy (povodně, požáry, vichřice, sesuvy půdy, sněhové laviny, zemětřesení), havárie s únikem nebezpečných látek do životního prostředí (havárie v chemických provozech a skladech, radiační havárie, ropné havárie, dopravní nehody) a další, které mohou ohrozit životy, zdraví obyvatel, způsobit velké materiální škody. Ke zmírnění následků těchto událostí přispívají zejména legislativní a organizační opatření, která přijímá každý vyspělý stát. Pro případy společného postupu různých subjektů při provádění záchranných a likvidačních prací při mimořádných událostech byl vytvořen integrovaný záchranný systém (IZS)⁽²⁴⁾. IZS není samostatným prvkem systému, ale systémem skládajícím se z prvků, které zabezpečují koordinovaný postup při přípravě na mimořádné události a při provádění záchranných a likvidačních prací.

Na dobrovolnické bázi, byť mimo rámec zákona o dobrovolnické službě, funguje rozsáhlá síť zaměstnanců Horské služby či Vodní záchranné služby a ostatní složky IZS.

Významným prvkem prevence je pravidelné provádění různých nácviků obyvatelstva a cvičení složek integrovaného záchranného systému, komplexní procvičování získaných dovedností a návyků při cvičeních, prověření získaných znalostí, dovedností a návyků. Součástí přípravy a ověření si znalostí občanů v krizových situacích probíhají různá školení (např. příloha č.1, 2), výcviky, na které navazují ověření si nabytých znalostí a vědomostí různými testy a dotazníky, které se rozdávají a získané informace se hodnotí a zanáší do grafů a zpracovávají se závěry (příloha č. 3). Součástí této bakalářské práce je dotazník. Výsledky dotazníků jsou zaneseny do grafů.

Krize je v posledních letech často a běžně užívaný pojem. Krize je situace, která postihuje společnost a její situace, postihuje komunity a jiné sociální skupiny. Krizová pomoc je komplexem služeb, které odpovídají na klientův

prožitek vlastní životní situace, jíž vnímá jako neodkladnou a naléhavou a ve stavu nouze ji není schopen řešit vlastními silami a z vlastních zdrojů.

1 Současný stav

1 Základní pojmy

V úvodu své práce uvádím několik pojmů, které souvisí s tématem bakalářské práce. Jsou to tyto pojmy integrovaný záchranný systém, mimořádná událost, krizová situace, záchranné a likvidační práce, posttraumatická stresová porucha, krizová intervence, psychosociální intervenční tým.

Integrovaný záchranný systém

Je koordinovaný postup jeho složek při přípravě na mimořádné události a při provádění záchranných a likvidačních prací⁽²⁴⁾.

Mimořádná událost

Je škodlivé působení sil a jevů vyvolaných činnostmi člověka, přírodními vlivy, a také havárie, které ohrožují život, zdraví, majetek nebo životní prostředí a vyžadují provedení záchranných a likvidačních prací⁽²⁴⁾.

Krizová situace

Je mimořádná událost, při níž je vyhlášen stav nebezpečí nebo nouzový stav, stav ohrožení státu a válečný stav (dále jen „krizové stavy“)⁽²⁵⁾.

Záchranné práce

Činnost k odvrácení nebo omezení bezprostředního působení rizik vzniklých mimořádnou událostí, zejména ve vztahu k ohrožení života, zdraví, majetku nebo životního prostředí, a vedoucí k přerušení jejich příčin⁽²⁴⁾.

Likvidační práce

Jsou činnosti k odstranění následků způsobených mimořádnou událostí⁽²⁴⁾.

Krizová intervence

Je odborná metoda práce s klientem v situaci, kterou osobně prožívá jako zátěžovou, nepříznivou, ohrožující. Pomáhá zpřehlednit a strukturovat klientovo prožívání a zastavit ohrožující či jiné kontraproduktivní tendence v jeho chování. Krizová intervence se zaměřuje jen na ty prvky klientovy minulosti či budoucnosti, které bezprostředně souvisejí s jeho krizovou situací. Krizový pracovník klienta podporuje v jeho kompetenci řešit problém tak, aby dokázal aktivně a konstruktivně zapojit své vlastní síly a schopnosti a využít potenciálu přirozených vztahů. Krizová intervence se odehrává v rovině řešení klientova problému a překonávání konkrétních překážek⁽¹⁴⁾.

Psychosociální intervenční tým (PIT)

Psychosociální pomoc obětem (rozsáhlých) neštěstí začíná a končí s dovednostmi týmové spolupráce. Pracovníci PIT poskytují informace a prosazování práv a zájmů obětí, debriefing, osvěta pro místní síť – lékaře, duchovní, poskytuje krizové poradenství a vyhledává potřebné a odkazují na odborné služby⁽²⁾.

Posttraumatická stresová porucha (PTSP)

Je duševní porucha, která vzniká jako opožděná a dále trvající odpověď na silnou stresovou událost mající obvykle katastrofický charakter⁽¹⁾.

Reakce na traumatickou událost se může projevovat i později. Mluvíme pak o opožděné či protrahované reakci. PTSP se může projevovat měsíce i roky po události, která ji vyvolala. Někdy má podobu takzvané výroční reakce, například právě rok po zdrcujícím podnětu. Projevuje se četnými změnami na fyzické, emoční i sociální rovině a problém je i to, že ne vždy bývá i samotným klientem dávana do souvislosti s traumatickou událostí a navozuje tak pocity zmatku a nepochopitelnosti. PTSP se projevuje zejména v tendenci k znovuprožívání traumatického obsahu, ve snaze vyhnout se myšlenkám či pocitům spojeným s traumatem, nebo v přetrvávajících projevech zvýšené dráždivosti. PSTP se snáze rozvine tam, kde náhlá zdrcující událost prohloubí již předem přítomnou bezmoc. Proto jsou více ohroženi staří, nemocní nebo jinak znevýhodnění klienti. Častou složkou PSTP jsou pocity viny⁽¹⁴⁾.

1. 2 Integrovaný záchranný systém (IZS)

Integrovaný záchranný systém tvoří základní pilíř při koordinování činností a postupů jeho jednotlivých složek při přípravě na mimořádné události, při záchranných a likvidačních pracích a při ochraně obyvatelstva před a po dobu mimořádné události vyhlášení stavu nebezpečí, nouzového stavu, stavu ohrožení státu a válečného stavu. Dominantní úlohu v nich sehrávají hasičské záchranné sbory krajů, které jsou samostatnými organizačními složkami státu. Složky integrovaného záchranného systému, především profesní organizace a jednotky požární ochrany na místní a krajské úrovni jsou připraveny plnit základní úkoly v oblasti ochrany obyvatelstva.

Události od 11. září 2001, ale ukázaly, že integrovaný záchranný systém není dosud komplexně připraven řešit na centrální úrovni dlouhodobější nasazení při odstraňování následků mimořádných událostí a krizových situací. Jeho jednotlivé složky nedisponují odpovídající technikou a materiálem pro řešení následků mimořádných událostí, například pro případ velkého teroristického útoku s použitím jaderných, chemických a biologických látek. Chybí rovněž experti a specialisté pro řešení uvedených mimořádných událostí a krizových stavů, resp. systém jejich využití, včetně prohloubení mezinárodní spolupráce⁽¹⁾.

1. 2. 1 Krizové stavy

1. 2. 1. 1 Krizová situace

Krizová situace je mimořádná událost, při níž je vyhlášen stav nebezpečí nebo nouzový stav nebo stav ohrožení státu (dále jen „krizové stavy“)⁽²⁵⁾.

1. 2. 1. 2 Typy krizí

Stav nebezpečí se jako bezodkladné opatření může vyhlásit, jsou-li v případě živelní pohromy, ekologické nebo průmyslové havárie, nehody nebo jiné nebezpečí ohroženy životy, zdraví, majetek, životní prostředí, pokud nedosahuje intenzita ohrožení značného rozsahu, a není možné odvrátit ohrožení běžnou činností správních úřadů a složek integrovaného záchranného systému⁽²⁵⁾.

Nouzový stav vláda může vyhlásit v případě živelních pohrom, ekologických nebo průmyslových havárií, nehod nebo jiného nebezpečí, které ve značném rozsahu ohrožují životy, zdraví nebo majetkové hodnoty anebo vnitřní pořádek a bezpečnost⁽³⁰⁾.

Stav ohrožení státu, může parlament na návrh vlády vyhlásit stav ohrožení státu, je-li bezprostředně ohrožena svrchovanost státu nebo územní celistvost státu anebo jeho demokratické základy. K přijetí úsnesení o vyhlášení stavu ohrožení státu je třeba souhlasu nadpoloviční většiny všech poslanců a souhlasu nadpoloviční většiny všech senátorů⁽³⁰⁾.

1. 2. 1. 3 Vyhlášení krizového stavu

Krizový stav se vyhláší v případě, kdy již nestačí složky IZS se svými prostředky odstraňovat vzniklou situaci. Základní informace o vyhlášení krizových stavů je v uvedené tabulce pod textem.

název	norma-zákon	vyhlašující orgán	důvod	území	doba trvání
válečný stav	ÚZ č. 1/1993 Sb. ÚZ č. 110/1998 Sb.	parlament	je-li ČR napadena nebo je-li třeba plnit mezinárodní závazky o společné ochraně proti napadení	celý stát	není omezeno
stav ohrožení státu	ÚZ č. 110/1998 Sb.	parlament na návrh vlády	je-li bezprostředně ohrožena svrchovanost státu nebo územní celistvost státu a nebo jeho demokratické základy.	celý stát nebo jeho části	není omezeno
nouzový stav	ÚZ č. 110/1998 Sb.	vláda (předseda vlády)	v případě živelních pohrom, ekologických nebo průmyslových havárií, nehod nebo jiného nebezpečí, které ve značném rozsahu ohrožují životy, zdraví nebo majetkové hodnoty, anebo vnitřní pořádek a bezpečnost	celý stát omezené území státu	nejdéle 30 dnů
stav nebezpečí	Zákon č. 240/2000 Sb.	hejtman	při vzniku krizové situace nastalé v důsledku živelní pohromy, ekologické, nebo průmyslové havárie, nehody, nebo jiného nebezpečí, které ve značném rozsahu ohrožuje zdraví, život, majetek nebo vnitřní bezpečnost a veřejný pořádek	celý kraj část kraje	Nejvýše 30 dnů (prodloužení se souhlasem vlády)

(11)

1. 3 Pomoc obyvatelstva při krizových situacích

Dnem i nocí slouží v naší zemi lidé, aby chránili život, zdraví, majetek a životní prostředí občanů. Občané se však musí chránit sami. Měli by proto s mimořádnými událostmi počítat, připravovat se na ně a nacvičené dovednosti použít při poskytnutí první pomoci a sebeochraně. I přivolání profesionální pomoci je dovednost⁽²⁾.

Podle povahy a rozsahu ohrožující události (tedy stupně poplachu) přijíždějí na místo hasiči, policisté a zdravotničtí záchranáři každý zvlášť (resuscitace člověka s infarktem myokardu obvykle nevyžaduje přítomnost policie) nebo v součinnosti jako základní složky integrovaného záchranného systému. Představme si například rozsáhlou autonehodu, policisté udržují pořádek, aby hasiči mohli vyprošťovat lidi uvězněné v autech a zdravotničtí pracovníci se mohli věnovat život a zdraví zachraňujícím úkonům. Po skončení práce na místě má každá složka svoje další povinnosti, například policisté oznamují rodině úmrtí jejího člena. Součinnost podporují operační a informační střediska.

1. 4 Prevence jako nejúčinnější prostředek ochrany

Stejně důležité jako odstraňovat následky katastrof a havárií je jim předcházet. Preventivní opatření pro různé mimořádné události jsou rozdílná a závisí na druhu a rozsahu každé jednotlivé mimořádné události.

Základním nástrojem prevence na celý proces krizového řízení a havarijního plánování (příprava na vznik a dopady mimořádných událostí). Analýza rizik a disponibilních prostředků, dále je o nich v následujícím textu.

Proto se v oblasti krizového řízení a havarijního plánování jako první zpracovává na úrovni kraje pro zájmové území analýza rizika a možných ohrožení obyvatelstva. Odpovídá na otázky, které mimořádné události jsou nejčtenější a jaké jsou předpokládané negativní dopady na všechny objekty zájmu: obyvatelstvo, zvířata, životní prostředí a majetek. Teprve na základě takové analýzy rizika a jejich závěrů je možné pro každou mimořádnou událost stanovit soubor preventivních opatření⁽²⁾.

K základním preventivním opatřením v úzkém pojetí prevence patří analýza rizik a analýzy disponibilních zdrojů (prostředků), doporučené zásady chování ohrožených a zasažených osob, základní zásady připravenosti obyvatelstva, ukázky působení složek integrovaného záchranného systému obyvatelstvu, informovanost obyvatelstva atd. Definice prevence může být: Organizační, technická a další opatření

nebo činnosti, jejichž cílem je předejít nepříznivé události (mimořádné události) a vytvořit podmínky pro zajištění havarijní připravenosti⁽²⁾.

1. 4. 1 Základní zásady připravenosti obyvatelstva

1. 4. 2 Znalosti, dovednosti a návyky občanů

Řada občanů České republiky přesně neví, které mimořádné události jim vůbec hrozí a jak se má na možné mimořádné události co nejlépe připravit. To zahrnuje takové otázky jako: jak se správně připravit na možnost mimořádné události, jak se správně chovat za mimořádných událostí a co dělat, co si vzít s sebou v evakuačním zavazadle, jak chránit své dýchací orgány a povrch těla, kdy, kde a jak se používají improvizované prostředky ochrany, jak se má spolupracovat s profesionálními záchranáři, atd.

Poskytnutí dostatečné informace obyvatelstvu (veřejnosti) je sice hlavní, ale jen počátečním stádiem celého procesu přípravy obyvatelstva na mimořádné události a jejich nepříznivé dopady a následky. Pokud má být dosaženo dobré přípravy obyvatelstva na dopady možných mimořádných událostí jsou nutné ještě další podstatné kroky. Obyvatelstvo musí nejen tyto informace dostat k dispozici, ale mělo by se s nimi ve vlastním zájmu v dostatečné a funkční míře seznámit. Tím občan (jeho rodina) teprve získá jisté základní vědomosti o problematice. Složitější je to u dětí, kde by měli rodiče vhodnou, přijatelnou a hravou formou připravit své potomky na možné mimořádné události v místě⁽⁷⁾.

K tomu, aby se mohlo obyvatelstvo chránit, musí proces pokračovat získáním dovedností a návyků. Do úvahy připadá hlavně svépomoc a vzájemnou pomoc, která je nezbytně (životně) nutná především v prvních a kritických momentech po vzniku mimořádné události, než se do ohroženého a nebo zasaženého prostoru dostanou profesionální záchranáři. Tento kritický čas se někdy označuje jako 10 (15) minut pro život a občané jsou zpravidla odkázáni sami na sebe, případně na vzájemnou pomoc.

Získání a následně upevnění dostatečných správných osobních či skupinových dovedností a trvalých návyků obyvatelstvem je již podstatně složitější a náročnější proces než fáze prostudování a naučení se potřebným informacím.

Vyžaduje to aktivní přístup k celému procesu přípravy obyvatelstva na mimořádné události a jejich dopady. Získání dovedností a návyků je pak otázkou času a opakovaných nácviků a cvičení. Správným postupem, prověřeným praxí je provádění jak metodických nácviků tak i „ostrého cvičení“. Při metodických nácvicích pak jde jen o to, aby požadované úkony byly prováděny správně a nikoliv rychle – je třeba se je naučit. V další fázi, kdy půjde o „ostré cvičení/ostrý nácvik“ by vše mělo probíhat pod konkrétním námětem a poměrně rychle, jako v reálné situaci – či v podstatě i pod určitým „cvičným stresem“.

Veřejnost není schopna v současné době docenit, že získání alespoň základních dovedností a návyků je nejen pro jejich vlastní prospěch, ale zprostředkovaně to podstatně zlepšuje spolupráci mezi ohroženým či již zasaženým obyvatelstvem a záchrannými složkami⁽⁷⁾.

1. 4. 3 Informovanost obyvatelstva v posledních letech

Informovanost obyvatelstva o doporučených způsobech chování při mimořádných událostech je v současné době stále ne zcela dostatečná. Existuje sice právní úprava, podle které mají občané právo na informace, ale ta postihuje řadu oblastí jako je například stav životního prostředí, prevence závažných průmyslových havárií, mimořádné události, ale potřebné informace (ač jsou obecně k dispozici) nejsou u uživatele – tedy ohroženého a nebo již zasaženého občana⁽⁷⁾.

Právní úprava v České republice věnovala ke konci 90. let minulého století značnou pozornost obecné dostupnosti informací pro obyvatelstvo, neboli zabezpečila „právo na informace pro veřejnost“. V tomto kontextu je možno připomenout jen některé zásadní právní normy, které se dané problematiky podrobně dotýkají. Jsou níže řazeny v chronologickém sledu:

Zákon č. 18/1997 Sb. o mírovém využívání jaderné energie a ionizujícího záření (atomový zákon) ve znění pozdějších předpisů⁽¹⁹⁾,

Zákon č. 123/1998 Sb., o právu na informace o životním prostředí, ve znění pozdějších předpisů⁽²¹⁾,

Nařízení vlády č. 11/1999 Sb., o zóně havarijního plánování⁽⁸⁾,

Zákon č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím, ve znění pozdějších předpisů⁽²⁾,

Zákon č. 239/2000 Sb., o integrovaném záchranném systému a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů⁽²⁴⁾,

Zákon č. 240/2000 Sb., o krizovém řízení a o změně některých zákonů (tzv. „krizový zákon“), ve znění pozdějších předpisů⁽²⁵⁾,

Vyhláška SÚJB č. 318/2002 Sb. o podrobnostech k zajištění havarijní připravenosti jaderných zařízení a pracovišť se zdroji ionizujícího záření a o požadavcích na obsah vnitřního havarijního plánu a havarijního řádu,

Vyhláška č. 256/2006 Sb., o některých podrobnostech systému prevence závažných havárií⁽⁷⁾.

Doporučené způsoby (modely) chování při mimořádných událostech jsou dostatečně známy – bohužel dosud pouze v odborné veřejnosti. Občané České republiky ztratili během 90. let minulého století téměř úplně zájem o bezpečnostní otázky včetně vlastní ochrany při živelních pohromách, průmyslových haváriích a jiných nepříznivých mimořádných událostech atd.

Bylo to způsobeno především relativně rychlým významným uvolněním ve vojensko - politickém vývoji, způsobeném rychlým a bezpečným rozpadem proti sobě stojících nepřátelských vojensko – politických uskupení Východ – Západ. Počátkem 90. let ještě nebyly dostatečně komplexně vnímány nové vznikající hrozby od přírodních katastrof, přes závažné průmyslové havárie až po stále agresivnější terorismus. Teprve katastrofické povodně na Moravě v roce 1997 zrychlily proces přijímání potřebných zákonů. Ty byly souhrnně vydány v polovině roku 2000 s platností od 1. ledna 2001 a jsou všeobecně dobře známy odborné veřejnosti.

Počátkem 90. let minulého století byla vydána v České republice velmi cenná a zdařilá příručka s názvem APELL (zkratka podle originálního anglického názvu Awareness and Preparedness for Emergencies at Local Level – a Process for Responding to Technological Accidents), s volným překladem Způsob předcházení nebezpečí velkých technologických havárií. Tato příručka vydaná OSN je sice zaměřena jen na průmyslová nebezpečí, ale zahrnuje všechny tři hlavní subjekty nutné komunikace a spolupráce: provozovatele – státní správu – veřejnost.

Metodický materiál je již do jisté míry překonán jak současnou legislativou, tak i současnou praxí, stále však obsahuje cenné rady a doporučení využitelné i v současné době, kdy jsou již některé oblasti informovanosti obyvatelstva právně upraveny.

Na tomto místě je nutno zdůraznit dobré zkušenosti z minulosti před rokem 1989, kdy například řada velkých provozovatelů z oblasti např. chemického průmyslu, vydávala a distribuovala na vlastní náklady informační příručky pro obyvatele v okolí objektů a zařízení, kde byly umístěny nebezpečné látky. Kvalita a využitelnost těchto informačních zdrojů byla vesměs na velmi dobré odborné úrovni, byly zpracovány srozumitelným způsobem a také byl o ně mezi obyvatelstvem celkem zájem⁽⁷⁾.

Zvláštní místo v tom pak zaujímá Informační příručka pro obyvatele ze zóny havarijního plánování Jaderné elektrárny Dukovany, která se ve spolupráci s tehdejšími Regionálním úřadem Civilní ochrany Brno vydává jednou za 2 roky. Obsah, rozsah a kvalita poskytovaných informací obyvatelstvu v této příručce je v současné době na velmi vysoké úrovni a zvláště pak celková srozumitelnost uvedených opatření je nezastupitelnou devizou tohoto cenného informačního materiálu pro obyvatelstvo. Jsou to však i orgány státní správy a správní úřady (především pak dřívější okresní úřady), které vydávají – informační příručky pro obyvatelstvo, které jsou zaměřeny na průmyslová rizika spojená s výrobou, skladováním a dopravou nebezpečných chemických látek a přípravků. Tyto příručky obsahují doporučené způsoby chování při hrozbě a nebo při vzniku závažné průmyslové havárie. Některé úvahy o informovanosti obyvatelstva, správné a účinné přípravě obyvatelstva na prevenci a čelí následkům mimořádných událostí, ale i doporučených modelů chování a jednání při mimořádných

událostech byly v poslední době publikovány v českém odborném tisku. Mezi odborníky jsou tyto postupy známy, bohužel nejsou dostatečně známy širokou veřejností⁽⁷⁾.

Dále se objevila významná informace zjištěná výzkumem veřejného mínění v červenci 2002, že asi 95% populace vzorku České republiky vyžaduje více informací o bezpečnosti, přičemž tento výzkum probíhal v „bezproblémovém regionu“ Žďáru nad Sázavou.

Pokynem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, který byl zpravován ve spolupráci s ministerstvem vnitra – generálním ředitelstvím Hasičského záchranného sboru ČR, ze dne 4. března 2003 bylo uloženo, že do učebních dokumentů pro základní školy, střední školy, vyšší odborné školy a speciální školy se zařazuje tematika „Ochrana člověka za mimořádných událostí“ v rozsahu 6 vyučovacích hodin ročně v každém ročníku.

Podstatou a novou věcí je, že dle tohoto pokynu se do učebních dokumentů pro zmíněné školy zařazuje tematika Ochrana člověka za mimořádných událostí ve striktně stanoveném minimálním rozsahu (6 vyučovacích hodin ročně) a to již od prvního ročníku základních škol. Tematika se zařazuje podle rozhodnutí ředitele samostatně nebo v rámci příslušných předmětů podle platných učebních dokumentů. Obsah je zaměřen na ochranu osob před následky živelních pohrom včetně nezbytných dovedností (zásady chování při povodni, zemětřesení, velkých sesuvech půdy, sopečných výbuchů, atmosférických poruchách, požáru, lavinovém nebezpečí), před následky úniku nebezpečných látek do životního prostředí včetně nezbytných dovedností (improvizovaná ochrana osob při úniku radioaktivních, chemických a biologických látek) a před následky použití nebo anonymní hrozbě použití výbušniny nebo nebezpečné látky (činnost při nálezu či obdržení podezřelého předmětu)⁽⁷⁾. Další informace pro obyvatelstvo vydávají na svých internetových stránkách kraje (Zlínský, Jihomoravský, Olomoucký...), dále jsou webové stránky státních orgánů. V příloze této práce jsou uvedeny dva metodické listy pro základní a střední školy, které obsahují základní informace pro případ ohrožení (telefonní čísla, varovný signál, evakuace,

povodně a další témata, která jsou důležitá vědět, jak v dané situaci se chovat) (příloha č. 1 a 2).

1. 4. 4 Pracovní setkání k informovanosti

„Informovanost obyvatelstva 2005“ je pracovní název pro grant Ministerstva vnitra České republiky. Tento grant získala a plnila firma ISATech, s.r.o., Pardubice v počátku roku 2005. Dne 15. listopadu 2005 byl v rámci grantu zorganizován „národní workshop“ s názvem „Informovanost obyvatelstva 2005“, který proběhl v Brně v Hudebním salónku hotelu Voroněž II. Součástí tohoto pracovního setkání byla i malá výstavka současných publikací, kterou připravili zaměstnanci MV-generálního ředitelství HZS ČR.

Účastníci tohoto pracovního setkání poskytli své pomůcky a příručky k dispozici zpracovatelům projektu – organizátorům workshopu. Účastníci setkání aktivně diskutovali o všech důležitých otázkách.

Původní obavy organizátorů, že diskuse bude chudá, se ukázaly jako liché. Naopak, zájem o diskusi byl značný a velké časové prostory byly vyplněny náměty, názory a doporučeními ke zkvalitnění systému informovanosti obyvatelstva pro případy mimořádných událostí a krizových situací. Ukázalo se zcela jasně, že i v podmínkách České republiky lze provést workshop jako nejúčinnější formu výměny odborných názorů, námětů a konstruktivních diskusí.

Při studiu jednotlivých příspěvků se opět jasně ukázalo, že i odborníci v České republice používají nejednotný pojmový aparát. Na druhé straně není divu⁽⁷⁾. Je všeobecně známo, že přes existenci různých slovníků jsou většinou definice a základní pojmy uvedeny na základě resortního vnímání.

Dosud není v České republice kvalitní a jednotný pojmový aparát, který lze chápat mimo jiné i jako základní prostředek pro meziresortní a mezioborovou odbornou komunikaci. Jen představa toho, jaké svým způsobem rozdílné složky patří do integrovaného záchranného systému jasně ukazuje, že „jednotný pojmový aparát“ je zcela nezbytný. To vychází i z toho, že složky integrovaného záchranného systému

spolu musí horizontálně i vertikálně komunikovat a to nejen při řešení mimořádných událostí, ale již ve fázi přípravy na rychlou, dostatečnou a kvalifikovanou odezvu na jednotlivé mimořádné události.

O této akci byly napsány stručné informace do odborného tisku: Časopisu 112 (Josef Nitra), Rescue Report (Jana V. Martinová) a Revue pro civilní ochranu (Josef Vaněk)⁽⁷⁾.

Dobrá připravenost obyvatelstva na mimořádné události, zvláště pak na zvládnutí jejich následků, vyžaduje především, aby obyvatelstvo získalo: dostatečné znalosti (informovanost, upřesnění způsobů varování, zodpovězené dotazy, atd., od správních úřadů v místě bydliště a pracoviště), základní technické vybavení (osobní ochranné prostředky a pomůcky, improvizované prostředky ochrany osob, připravené evakuační zavazadla atd.), praktický výcvik (návěky používání osobních ochranných pomůcek a prostředků včetně zhotovení improvizovaných pomůcek, komplexní procvičování získaných dovedností a návyků při cvičeních, prověřování získaných znalostí, dovedností a návyků).

Znalosti, vybavení a výcvik tvoří základní kostru postupu pro dobrou připravenost obyvatelstva na mimořádné události.

Toto zjednodušené schéma nepostihuje další složky procesu, kterým se vytváří celková připravenost obyvatelstva na mimořádné události a kam patří přesně definovaná komunikace a součinnost mezi jednotlivými složkami Integrovaného záchranného systému a další činnosti spadající do zodpovědností a pravomocí správních úřadů a státních orgánů a do postupů krizového řízení⁽²⁾.

Povědomí našich občanů o bezpečnostních rizicích v místě bydliště nebo na pracovišti je velmi nízké, vzdělávání a návěky se prozatím týkají pouze dobrovolníků, je potom otázkou, zda se vůbec najde dostatek zájemců například o speciální cvičení, přednášky pro veřejnost a další součásti ochrany obyvatelstva.

Občané zpravidla nevědí, že mají být informováni péčí správních úřadů, případně nejsou zvyklí si takové informace od správních úřadů v místě vyžádat⁽²⁾.

Doporučený soubor základních informací, které si občané mohou vyžádat na správních úřadech a orgánech samosprávy v místě jejich bydliště, případně pracoviště, obsahuje:

Možnosti vzniku přírodních katastrof.

Zdroje rizika u průmyslových objektů a jejich havarijní dopady.

Zdroje rizika při přepravě nebezpečných věcí.

Způsoby místního varování obyvatelstva o ohrožení anebo zasažení obyvatelstva.

Způsoby evakuace obyvatelstva, doporučený obsah evakuačního zavazadla.

Doporučené způsoby chování obyvatelstva při různých mimořádných událostech.

Opatření, která přijaly správní úřady ve vztahu k prevenci mimořádných událostí.

Související informace, příručky a brožury.

Samostatně si zájemci mohou zjistit u provozovatelů také umístění a možnosti uzavření hlavních uzávěrů vody, plynu, vypnutí elektrického proudu, popřípadě dalších vedení procházejících vybraným prostorem (pára, telefonní vedení apod.). Také je potřebné zjistit, kde jsou klíče k těmto místům, protože bývají chráněna proti zneužití uzamčením⁽²⁾.

Osobní připravenost je možné plánovat podle karet osobní přípravy. Karta osobní přípravy je jednoduchá pomůcka, která obsahuje v písemné podobě soubor informací, které je třeba získat, a také soubor dovedností a návyků, které je třeba důsledně a periodicky nacvičovat.

Je třeba vypsát všechny potřebné údaje a postupně je zjišťovat, jak bylo podrobně uvedeno výše. Potřebné znalosti je možné nastudovat z vhodné literatury, konkrétní údaje zjistit od správních úřadů a šetřením na místě⁽²⁾. Je vhodné využít všechny druhy médií (televize, rozhlas, tisk, internet). Osobní připravenost však také

zahrnuje získání návyků a dovedností, což je možné jen pomocí pravidelných a důsledně prováděných nácviků a cvičení⁽²⁾.

1. 5 Úloha psychologie v oblasti mimořádných událostí

Psychosociální pomoc vychází ze základního faktu, že reakce lidí v průběhu a po skončení mimořádné události jsou normálními reakcemi člověka v nenormální situaci⁽¹⁵⁾.

Psychologové mohou před vznikem mimořádné události přispívat v oblasti prevence negativních dopadů, zajišťovat opatření v průběhu odstraňování následků události a po jejím skončení (ve smyslu předcházení rozvoje posttraumatických potíží obyvatel i členů IZS). V některých případech poskytují dlouhodobou léčbu posttraumatické stresové poruchy a jiných obtíží.

Preventivní psychologická opatření spočívají v odborných analýzách dopadů mimořádných událostí (zejm. teroristických aktů) na obyvatelstvo a odvracení těchto dopadů, dále ve spoluúčasti na přípravě krizových plánů a v rámci přípravy obyvatelstva a specifických profesních skupin (složky IZS, sdělovací prostředky) na zvládání mimořádných událostí a krizových stavů.

Předkrizová psychologická příprava je zaměřena na členy IZS před konkrétní akcí a jejich podporu (zvládání extrémního stresu při zásahu, který je čeká).

Psychologická podpora řízení zásahu zde spočívá v monitoringu situace na místě a v doporučení vhodných opatření a postupů, které eliminují panické reakce, výbušnost situace, davové fenomény atd. Úloha psychologa může být také spolupráce s tiskovým odborem při poskytování informací sdělovacím prostředkům⁽¹⁷⁾.

Psychologická první pomoc je určena těm lidem, kteří jsou událostí akutně zasaženi (občané i členové IZS) a spočívá v krizové intervenci s jednotlivci přímo na místě nebo při transportu. Jedná se o okamžitou reakci na základní psychosociální potřeby člověka při mimořádné události, kterými jsou zejména zajištění: bezpečí, tepla,

tekutin, tišení, strukturovaných informací a kontaktu s blízkými. Jejím cílem je psychická stabilizace zasaženého člověka⁽¹⁷⁾.

Pozásahová psychologická opatření jsou zaměřena na dekontaminaci stresu u zasahujících. Důvodem je fakt, že záchranáři se s traumatizujícím zážitkem musí vypořádat rychleji než ostatní, vzhledem k potřebě dobrého fungování při dalších úkolech. Hovoříme zde o časně psychologické intervenci, při které využíváme několik základních technik: Demobilizace je setkání s týmem záchranářů s cílem informovat, uvolnit a zprostředkovat návazné služby. Bezprostředně po události se provádí také tzv. defusing, který má za cíl zmírnění příznaků pozásahového stresu a je určen malým skupinám do 12 hodin od události. Psychologický debriefing se aplikuje 1. den až 4 týdny po události, cílem je zde uzavření události, zmírnění příznaků a případně předání do následné péče. Jeho podkladem je strukturovaný rozhovor ve skupině lidí, kteří prošli stejnou událostí. Další možností je instruktáž pro zvládání stresu, individuální krizová intervence a psychologické poradenství. Většinu uvedených technik a postupů je možné využít také k prevenci posttraumatických problémů u obyvatel.

Dlouhodobá psychologická péče a pomoc nastupuje tam, kde psychické potíže přetrvávají týdny, měsíce a roky po skončení mimořádné události. Řadíme sem zejména terapii traumatu, která je zaměřena na léčbu posttraumatické stresové poruchy. Dále také léčbu depresí, poruch osobnosti, alkoholismu a jiných závislostí, které mohly mít jednu ze svých příčin v traumatizujících zážitcích.

Cílem psychologických opatření při (a po) mimořádných událostech je jednak usnadnění průběhu záchranných a likvidačních prací, jednak ošetření duševních zranění a prevence rozvoje posttraumatických obtíží, které mohou podstatně snižovat kvalitu budoucího života. V případě členů IZS jde tedy o to, aby dopad mimořádné události neovlivnil jejich současný ani budoucí pracovní výkon a kvalitu jejich života⁽¹⁷⁾. Tato psychologická opatření jsou uplatňována v rámci psychosociální pomoci, kde společně s dalšími praktickými postupy vedou ke zpracování zážitku a nalezení rovnováhy, začlenění se do svého sociálního prostředí (obnově mezilidských vztahů) a otevření se budoucnosti.

1. 5. 1 Rozvoj psychosociální pomoci v České republice

S nárůstem počtu i rozsahu reálných mimořádných událostí (povodně, dopravní nehody s větším počtem obětí, požáry a destrukce budov) i s ohledem na potenciální hrozby (teroristické útoky, přírodní a technické katastrofy), dochází v ČR v posledních letech ke zvyšování požadavků na zajišťování psychosociální pomoci zasaženým lidem⁽¹⁶⁾.

Systematicky se psychosociální pomoc začala rozvíjet nejprve v rezortu Ministerstva vnitra (MV). Od roku 1998 zde byl vytvářen systém posttraumatické intervenční péče pro policisty, který vstoupil do praxe v roce 2001, stejný model byl přenesen do Hasičského záchranného sboru ČR (HZS ČR), kde funguje od roku 2003. Využita je přitom síť rezortních psychologů i vyškolených kolegů. Policejní intervenci jsou primárně určeni na pomoc policistům, v případě HZS ČR plní intervenci úkoly jak ve vztahu k hasičům, tak ve vztahu k zasaženým občanům. V případě rozsáhlých neštěstí nebo katastrof v zahraničí je využívána psychologická služba MV (Policie ČR a HZS ČR) jako celek na pomoc českým občanům.

Souběžně přitom dochází k rozvoji této oblasti také v rámci nestátních neziskových organizací. Ve spolupráci rezortu vnitra a Nadace ADRA se od roku 1999 vytváří a školí Psychosociální intervenční tým ČR, který tvoří dobrovolníci. Tento tým má zastoupení v regionech ČR, kde vykonává terénní krizovou práci, reaguje na aktuální potřeby vznikající při mimořádných událostech. Další více nebo méně ojedinělé aktivity podobného typu se objevují také v dalších organizacích (terénní výjezdní tým Charity Plzeň, Mobilní psychosociální tým magistrátu hl. m. Prahy, České sdružení obětí dopravních nehod, Český červený kříž)⁽¹⁶⁾.

K rozvoji této oblasti ve vztahu ke klientům nebo zaměstnancům dochází také v některých komerčních organizacích (ČSA, banky, obchodní řetězce apod.). České aerolinie zřídily Tým psychologické asistence (pět osob), který drží pohotovost a v případě potřeby vyjíždí pracovat s personálem a klienty na místo letecké nehody.

Dále organizují Tým krizových asistentů, který je složen z přibližně 100 proškolených dobrovolníků/zaměstnanců ČSA, kteří jsou určeni pro pomoc přeživším a rodinám obětí. Krizový intervenční tým určený pro kolegiální pomoc pilotům a palubnímu personálu tvoří 12 dobrovolníků. Ministerstvo zdravotnictví (MZd) připravuje "Návrh výsledné koncepce krizové připravenosti zdravotnictví v ČR", která zahrnuje také problematiku duševního zdraví. V oblasti krizové připravenosti a duševního zdraví rozvíjí spolupráci také s WHO (světová zdravotnická organizace), aktuálně také probíhá se slovenskými partnery (biologická ochrana, virulentní nákazy, pandemie). Ministerstvo zahraničních věcí od roku 2006 obligatorně zavádí do předvýjezdové přípravy svých pracovníků kurz "Psychologie mimořádných událostí". Cílem kurzu je osvojit si zásady psychosociální pomoci zasaženým lidem i pravidla podpory vlastního duševního zdraví. V roce 2004 MV-generální ředitelství HZS ČR ve spolupráci s Nadací ADRA pořádalo konferenci s mezinárodní účastí s názvem "Psychosociální pomoc v situacích mimořádných událostí", s podtitulem "Víme o sobě?". Konference se účastnili zástupci státního i neziskového sektoru a výstupem byla tvorba sítě, navázání dalších kontaktů a spolupráce mezi subjekty, které se psychosociální pomocí v ČR zabývají. Od roku 2004 se informovanost o činnostech a spolupráce mezi organizacemi a subjekty v ČR podstatně zlepšily. Druhý ročník této konference se konal na podzim 2006 a tentokrát s podtitulem "Víme o sobě!", který již nese informaci o prosíťování poskytovatelů psychosociální pomoci⁽¹⁶⁾.

1. 5. 2 Spolupráce v rámci IZS

Ze zkušeností z mimořádných událostí většího rozsahu, katastrof a terorismu v zahraničí se v urgentní fázi neštěstí osvědčuje centrální systém řízení psychosociální pomoci (zajišťovala psychologická služba rezortu MV). V případě regionálních neštěstí

se osvědčuje spolupráce krajského psychologa HZS ČR s Psychosociálními intervenčními týmy a dalšími místními poskytovateli tohoto typu pomoci. Psychologická služba rezortu MV začala být využívána také v rámci cvičení složek IZS (Podzim 2005 - cvičení likvidace následků bombového teroristického útoku v pražském metru a na železniční dráze ve Středočeském kraji, Krize 2006 - simulace teroristického únosu letadla, Ochrana 2006 - simulace bombového teroristického útoku na vlak v Chabařovicích a chemického útoku na obchodní centrum v Brně, "Letadlo 2006" - simulace leteckého neštěstí) a další. V rezortu MV jsou profesionálové na duševní zdraví školení zejména v metodách Critical Incident Stress Management (CISM) a v krizové intervenci (včetně telefonické). V metodách CISM a kolegiální podpoře jsou v poslední době trénováni také profesionálové z Armády ČR a zástupci Zdravotnické záchranné služby (ZZS). V ZZS proběhl výzkum zátěže zdravotnického personálu a postupně dochází k zavádění preventivních psychologických programů (ZZS Středočeského kraje)⁽¹⁶⁾.

Fakulta vojenského zdravotnictví Univerzity obrany v Hradci Králové začala od roku 2005 organizovat mezirezortní konference "Psychosociální aspekty při zásahu záchranných složek", které jsou dobrou příležitostí pro výměnu zkušeností mezi kolegy z rezortů obrany, vnitra a zdravotnictví. Rezort obrany zajišťuje psychosociální pomoc vojákům a jejich rodinným příslušníkům prostřednictvím armádních psychologů a duchovenské služby Armády ČR (AČR). Psycholog je rovněž součástí Záchranného praporu AČR a dalších speciálních útvarů.

V roce 2006 vznikly mezirezortní pracovní skupiny pod MZd (skupina pro tvorbu koncepce k řešení následků teroristických útoků zdravotnickými zařízeními), MV-GŘ HZS ČR (skupina pro tvorbu standardů psychosociální péče a skupina k analýze potřeby vzniku asistenčního centra pro oběti mimořádných událostí).

Základy mezinárodní sítě pro výměnu zkušeností a spolupráci byly položeny na bázi Stálé komise pro psychologii krizí a neštěstí, pod Evropskou federací psychologických asociací - <http://www.efpa.be/>, ve které má ČR svého zástupce. Tato skupina, mimo jiné, vytvořila evropské obsahové standardy pro poskytování

psychosociální pomoci a návrhy Radě Evropy v dané oblasti. Dalším zdrojem mezinárodní spolupráce a výměny zkušeností je členství v psychosociální pracovní skupině Světové asociace pro urgentní medicínu a medicínu katastrof - <http://wadem.medicine.wisc.edu/>, spolupráce s izraelskou Trauma Koalicí, která zastřešuje přes 40 organizací, které se danou problematikou v Izraeli zabývají www.traumaweb.org/, www.jewznewz.com/trauma_coalition.phtml, nebo s nizozemskou Nadací IMPACT (Evropský projekt k budování odolnosti proti terorismu) - www.impact-kenniscentrum.nl/. Uvedenou spoluprací zajišťuje psychologické pracoviště MV⁽¹⁶⁾.

1. 5. 3 Psychosociální intervenční tým (PIT)

Psychosociální intervenční týmy jsou mezioborové a mezidenominační. Skládají se z řady profesí a podle typu události a na míru šité pomoci se mohou dalšími lidmi a profesemi doplňovat. Základní složení týmu představují: dobrovolníci, duchovní, novináři, právníci, psychologové a psychiatři, sociální pracovníci, tlumočníci, učitelé, zdravotníci. Všichni členové PIT by měli mít dobré komunikační schopnosti, dovednosti týmové práce, představu o vlastní roli a jejích omezeních, společná cvičení v příslušných dovednostech. Nеспецифickými prostředky jejich práce jsou informace, komunikace s důrazem na vedení rozhovoru, koordinace, spolupráce. Specifické prostředky vyplývají z mezioborového zázemí týmů⁽³⁾.

Posláním psychosociálního intervenčního týmu ČR je reagovat především koordinačně, s využitím komunity a v terénu – na sociální, psychické, duchovní a tělesné potřeby lidí a obcí v ČR, zasažených mimořádnou událostí anebo krizovou situací. Dále podporuje možnosti společenství v místě mimořádné události nebo krizové situace, usiluje o zlepšení připravenosti obyvatelstva na mimořádné události nebo krizové situace, usiluje o zlepšení připravenosti obyvatelstva na mimořádné události nebo krizové situace, poskytuje podporu při zvládání jejich dopadů zejména ve střednědobém a dlouhodobém horizontu⁽¹²⁾.

Cílem psychosociálního intervenčního týmu je podporovat síly a zdroje zasažených lidí a obcí, podporovat svépomoc a vzájemnou pomoc občanů, podporovat poskytovatele psychosociální krizové pomoci a připravenost na mimořádné události anebo krizové situace a na zvládání jejich dopadů. Činnosti pro dosažení cílů jsou koordinační vytváření návrhů pomoci „šitých na míru“, tvorba letáků, síťování, podpora při akci, zakončovací a vyhodnocovací setkání po akci, podpora připravenosti obyvatelstva, vedení a udržování kalendáře událostí. Činnost vzdělávací ve smyslu předávání zkušeností, osvěta, zácvik pracovníků před akcí, výcviky týmů. Provádí přímé poskytování terénní krizové pomoci lidem zasaženým mimořádnou událostí anebo krizovou situací a vykonávání specializovaných činností⁽¹²⁾.

Cílovou skupinou jsou lidé a obce, které zasáhla mimořádná událost nebo krizová situace, včetně poskytovatelů psychosociální krizové pomoci.

Psychosociální intervenční tým tvoří občané, odborníci různých profesí (sociální pracovníci, duchovní, psychologové, právníci, novináři,...). Spolupracuje s místními lidmi a s představiteli státní správy a samosprávy, se členy církví, s pracovníky neziskových organizací, integrovaného záchranného systému a dalšími. Lidé v Psychosociálním intervenčním týmu jsou si vědomi, že neštěstí probouzejí otázky po smyslu a po pokračování života za hranice smrti. Doceňují také důležitost rituálů, které umožňují jednotlivci i společenství se vyrovnávat se žalem. Veškeré činnosti Psychosociálního intervenčního týmu jsou nesené duchem úcty k náboženské, etnické, majetkové rozmanitosti lidí a obcí. Rozmanitost je i principem nabízené pomoci, sestavování týmů v rámci PITu a spolupráce PITu navenek. Psychosociální intervenční tým vychází z předvědčení, že všichni mohou být nositeli pomoci. Při své činnosti pěstuje partnerský postoj ke všem zúčastněným, hledá zdroje pomoci v komunitě, pracuje v terénu a podporuje je. Členové PITu jsou si vědomi, že pomoc při neštěstích (mimořádných událostech, krizových situacích) vyžaduje týmovou spolupráci a podporu jedince v rámci týmu. Procházejí společným výcvikem v připravenosti na neštěstí, vzájemně se informují, spolupracují při zakončovacích setkáních, společných schůzkách a dalším vzdělávání. Většina činností PITu je vykonávána členy PITu dobrovolně, bez

nároku na odměnu, za úhradu nákladů. Honorované jsou speciální činnosti (výcvik, supervize)⁽¹²⁾.

Z výše uvedeného vyplývá, že psychosociální pomoc obětem (rozsáhlých) neštěstí začíná a končí s dovednostmi týmové spolupráce (je na práci týmu vystavena).

Pracovníci PITu mají v období při a bezprostředně po katastrofě pět hlavních funkcí, které můžeme vnímat v časové posloupnosti:

Poskytovat a vyhledávat informace a pomoc při prosazování práv a zájmů obětí.

Debriefing.

Osvěta pro místní síť (lékaře, duchovní, učitele a představitele dané obce).

Krizové poradenství.

Vyhledávání potřebných a odkázání do navazujících odborných služeb.

Psychosociální intervenční tým se zaměřuje na okamžité požadavky a potřeby, pracuje preventivně a navštěvuje lidi, o kterých se dá předpokládat, že byli katastrofou zasaženi (lidé zranění, hospitalizovaní, jejich příbuzní, pozůstalí, přeživší včetně záchranářů a že by z pomoci, která za nimi přišla, mohli těžit).

Bezprostředně po události naplňují členové PITu ve spolupráci s místními zdroji pět výše uvedených hlavních funkcí jednotlivými konkrétními úkoly: Podpora, první psychická pomoc, informace a praktická pomoc na místě neštěstí. Okamžitý kontakt s médii, aby zasažená veřejnost byla informována o pravděpodobných reakcích a dostupné pomoci. Okamžitě uvést do provozu nonstop linku pomoci, která by sloužila osmnáct měsíců až dva roky po události. Okamžité šíření tištěných informací o emočních reakcích jak na místě neštěstí, tak v širším okolí. Debriefing záchranných týmů, které zasahovaly na místě neštěstí⁽²⁾.

První měsíc po události pokračují členové PITu ve spolupráci s místními zdroji v plnění pěti hlavních úkolů jednotlivými kroky: Ve spolupráci s policií vyhotovení databáze lidí zasažených katastrofickou událostí. Debriefing krizových pracovníků, kteří se angažovali v době první psychické pomoci. Osvěta o účincích traumatizujících událostí a náhlých úmrtí mezi místními odborníky a laickými dobrovolnými

spolupracovníky. Preventivní návštěvy včetně debriefingu pro přeživší, krizového poradenství, posouzení rizika a předání do navazujících služeb. Krátkodobá praktická pomoc, například s pojištěním, úředními žádostmi, zařizováním pohřbu atp.. Podpora při vzpomínkových bohoslužbách.

Dlouhodobou pomoc, která bývá plánována v rozsahu do dvou let po události, přebírají postupně místní organizace a místní lidé. Mají před sebou rovněž konkrétní úkoly: Podpora při soudním vyšetřování a dalších dotazováních, pořádání veřejných shromáždění, zřízení místního kontaktního centra, individuální protitraumatické poradenství, skupinová práce s přeživšími, osvěta ve školách (například osvěta týkající se smrti a truchlení), zřízení místního zpravodaje, podpora svépomocných aktivit, poskytování odborných terapeutických zásahů a postupů, vytvoření dokumentárního filmu za pomoci solidní televizní společnosti, vytváření příležitostí pro uctění památky, poskytování opory při výročích (a svátcích), příprava pro ukončení postkatastrofických služeb a včasné vyhlášení jejich konce.

Psychosociální interveční týmy by měly rozvíjet a poskytovat znalosti a vědomosti, „jak na to“, a předávat je v případě potřeby zasaženým obcím (v ČR se o to snaží o. s. Rafea, které vzniklo v roce 2004). Hodgkinson a Stewart uvádějí námitky proti vytváření psychosociálních intervenčních týmů (některé skupiny sociálních pracovníků považují náplň práce psychosociálního intervenčního týmu za svoji vlastní běžnou práci) a zároveň je vyvracejí. Mezi jedinečné přínosy psychosociálního intervenčního týmu řadí uvedení autoři zkušenost s větším počtem neštěstí a z ní vyplývající prohloubené porozumění pro oběti neštěstí a organizovanost vyplývající ze společných cvičení a společné oddanosti danému úkolu.

Psychosociální intervenční týmy jsou díky svému složení schopny poskytovat jak pomoc přímou, tak koordinační, supervizní atp. Jejich hlavním posláním je tvorba návrhů pomoci, kterou odpovídají situaci regionu, typu události a v čase se vyvíjejícím potřebám různých skupin obětí. Úspěch mohou mít tehdy, daří-li se jim komunikace s místními poskytovateli péče a s představiteli obce⁽²⁾.

1. 5. 4 Dobrovolníci

V současné době se poprvé v historii České republiky poskytuje dlouhodobá psychosociální týmová pomoc obětem katastrofy (konkrétně obětem letních povodní 2002). Finanční podporou téměř všech popovodňových projektů vznikl nechtěný, avšak velmi zajímavý experiment. Ukázalo se, že: Psychosociální pomoc (na rozdíl od humanitární) není jasně definována; její náplň neznají uživatelé, ani poskytovatelé. Psychosociální pomoc se zaměřuje s prací psychologů, kterou však většina poskytovatelů (nejčastěji humanitární organizace) rovněž přesně nezná („tak nějak se postarejte o jejich duši“, případně „no, tak si s nimi povídejte“). Psychosociální pomoc nemá stanoveny cíle a hranice; v nynější podobě mnohdy invalidizuje (zanechává poskytovatele závislé na uživatelích a naopak; poskytuje to, co by měla zprostředkovávat; atp.).

Psychosociální pomoc je přitom vedle integrovaného záchranného systému a systému humanitární pomoci základní složkou pomoci při neštěstích.

Humanitární organizace a organizace poskytující psychosociální pomoc počítají s prací dobrovolníků; pomoc humanitárních organizací je na dobrovolnictví založena. Ani jeden systém nemá ujasněnu podobu záviku dobrovolníků, průběžnou péči o ně a péči návratovou. Humanitární organizace používají tzv. manuální dobrovolníky. (Někde je dokonce označení „dobrovolník“ ztotožňováno s tímto „manuálním dobrovolníkem“). Dobrovolníci odklízejí sutiny a bahno. Potkávají přitom lidi postižené katastrofou. Navazují vztahy s nimi i mezi sebou. Zážitky jsou intenzivní, vrývají se do mysli i srdce. Výsledně se můžeme setkat s nadšením („příště pojedu zas, lidi byli skvělí“) i znechucením („byl to zmatek, nikdo nám neřekl, co máme dělat“), s posttraumatickými dopady („týden mi trvalo, než se mi přestalo zdát o vodě a bahnu“), s rodinnými dopady („první povodně mě rozvedli, a po těchhle se žením“). Zvláštní situace nastávají u dlouhodobé pomoci.

Dobrovolník přichází většinou s materiální či technickou pomocí, cítí možná, že jeho technická řeč brání řeči zásadní, o kterou by jeho protějšek v tu chvíli stál, ale dobrovolník není na povídání vyzbrojen, a systém, v němž se pohybuje, také ne⁽²⁾.

Tradiční poskytovatelé humanitární pomoci (Charita, ADRA a další) začali po povodních 2002 poskytovat i pomoc psychosociální. Ukázala se řada problémů, o kterých jsem mluvila výše. Nejasnost cíle a záměna pomoci psychosociální s psychologickou patří k nejčastějším. K tomu lze přičíst nejasnost hranic a spolupráce mezi materiální a psychosociální pomocí⁽³⁾.

Pomoc se odehrává v různě se prolínající souslednosti: pomoc sobě samotnému v rámci vzájemné pomoci rodiny a přátel, sousedů, dalších obyvatel obce, místních pomáhajících organizací atp. V případě velkého rozsahu události pomáhají lidé zvenku: dobrovolníci, dárci, další organizace.

Obec tvoří občané. Občané ctosti se projevují například dobrovolnictvím a dárcovstvím, které jsou páteří pomáhání. Přesto někdy mohou překážet.

Na pomoci z dobré vůle je založena naše každodennost, i když vychýlí katastrofou. Člověk, který chce pomáhat, se někdy prostě rozhodne a jede. Pokud dává přednost součinnosti před živelností, může se přihlásit u některé z organizací akreditovaných podle zákona o dobrovolnické službě⁽²²⁾.

Dobrovolník vymezený zákonem pracuje bez nároku na odměnu, je pojištěn, mají se mu hradit náklady. Jeho vztah k organizaci, pro niž z dobré vůle pracuje, upravuje smlouva. Organizace, která dobrovolnické služby poskytuje, potřebuje od MV akreditaci, pokud chce být státem finančně podpořena.

Humanitární a charitativní organizace s dobrovolníky počítají, vztah k nim lze někdy označit jako „rutinní“. Je jasné, že „evidence dobrovolníků“ patří mezi stejně naléhavé položky první dny po katastrofě jako vybudování humanitárního skladu a zřízení konta. Otázkou je, zda někdo dobrovolníky školí, řídí, superviduje, podporuje.

Dobrovolník bez koordinátora, podpory a vedení se však nemusí dobře cítit, ani nemusí být prospěšný pro své okolí. Dobrovolníci mohou působit škody rychlostí (podobně jako v následujícím příkladu vojáci): „Naběhla banda vojáků, vyhazovali sakum prásk všechno... A mimo jiný vyhodili třeba zlatej přívěsek a kazetu, na které měla svoji dceru... a nic z toho neprošlo vodou⁽²⁾“.

Dobrovolníci nastupují až ve „druhé linii“ záchranářských prací. V čase, kdy je už situace pod kontrolou a je dostatek času na třídění informací a plánování dobrovolnických aktivit. Ti co byli v „první linii“ jsou unaveni nebo maximálně zapojeni a zde začíná čas pro nástup dobrovolníků, kteří se mohou (při dobrém naplánování) efektivně střídat⁽¹⁰⁾.

Dobrovolníci se uplatňují při odstraňování hmotných následků katastrof. Čeká se od nich tělesná práce. V řízení pomoci při českých povodních se někdy objevovala představa, že dobrovolníci uklidí a pak přijdou „psychosociálové“, kteří budou s oběťmi hovořit nejlépe poskytne ten, kdo je na místě, čili dobrovolník „fyzicky“ likvidující škody. Psychologové a další kvalifikovaní pracovníci by byli lépe využiti pro zaškolení, supervizi a podporu dobrovolníků, kteří slouží jako přirozená terénní čidla pro rozpoznávání potřeb zasažených lidí⁽²⁾.

Centrum dohody doporučuje najmout „managera“ na organizaci práce dobrovolníků, který by dbal na jejich rovnoměrné vytížení. Zároveň by pro ně zabezpečoval ubytování, stravu atd. Dobrá péče o dobrovolníky znamená začít více oceňovat práci koordinační a dát jí přednost před živelnou přímou pomocí. Oporami péče o dobrovolníky od výběru a zaškolení až po výstupní plán mohou být dobrovolnická centra v regionech nebo přímo Hestia – Národní dobrovolnické centrum v Praze⁽²⁾.

1. 6 Zákonný rámec pomoci v ČR

Vnitřní život státu včetně průvodních krizových situací spravuje na státní úrovni Ministerstvo vnitra České republiky. Zvládání mimořádných událostí se přímo týkají zákony č. 239/2000 Sb.⁽²⁴⁾ a 240/2000 Sb.⁽²⁵⁾. Obsahu zákonů o IZS a o krizovém řízení se dotýkají i zákon č. 238/2000 Sb.⁽²³⁾ a zákon č. 241/2000 Sb.⁽²⁶⁾. Dvě hlavní složky integrovaného záchranného systému mají činnost upravenou vlastními zákony – hasiči zákonem č. 238/2000 Sb., policisté zákonem č. 273/2008 Sb.⁽²⁷⁾. Složitější právní situace je pro zdravotnickou záchranou službu v působnosti krajů i pro pracovníky psychosociální a krizové v působnosti Ministerstva práce a sociálních věcí. S tématem

psychosociální krizové pomoci souvisí i práce dobrovolníků a neziskových organizací a také zacházení s osobními údaji. Dobrovolnické organizace posuzuje, kontroluje (a z části financuje) Ministerstvo vnitra, jak je uvedeno zákonem č. 198/2002 Sb.⁽²²⁾. S charitativními organizacemi, které jsou zřizovány církvemi, uzavřelo Ministerstvo vnitra 21. 1. 2003 Dohodu o spolupráci bez právní návaznosti. Ochrana osobních a citlivých údajů je zajišťována zákonem č. 101/2000 Sb.⁽²⁰⁾, kterým se zřizuje Úřad pro ochranu osobních údajů se sídlem v Praze. Úřad provádí dozor nad dodržováním povinností stanovených zákonem.

2 Cíl a hypotéza

2. 1 Cíl

1. Analyzovat plány integrovaného záchranného systému týkající se pomoci obyvatelstva při krizových situacích.
2. Zvýšit uvědomělost a informovanost obyvatel v této problematice.
3. Posoudit možnosti získání dobrovolníků pro potřeby speciálních složek integrovaného záchranného systému.

2. 2 Hypotéza

Informovanost obyvatelstva v oblasti krizového řízení na různém společenském postavení je srovnatelná.

3 Metodika

3.1 Metodický postup

Pro účely této práce byl sestaven dotazník, který měl zjistit, zda-li informovanost obyvatelstva v oblasti krizového řízení na různém společenském postavení je srovnatelná. Otázky se týkají IZS, zkušenosti s MU, psychosociální pomoci, krizovým řízením a připravenosti obyvatelstva na MU. Celkový počet vrácených dotazníků tvoří 350. Dotazníky byly rozdány v Lanškrouně a jeho okolí. Dotazníky byly rozdány náhodně. Vzor dotazníku je uveden v přílohové části jako příloha č. 3.

3.2 Struktura a analýza dotazníku

Dotazník se skládá z části úvodní a z části konkrétních otázek. Dotazník obsahuje celkem 23 otázek. První čtyři otázky sloužily ke kategorizaci dotázaných (věk, pohlaví, vzdělání, profese). Další otázky byly tvořeny tak, aby dotazovaný(á) označil(a) správnou odpověď, výběr z možných odpovědí a tři otázky byly doplňovací. V následující kapitole jsou uvedeny výsledky šetření, které byly rozděleny podle jednotlivých otázek. Výsledky jsou vyhodnoceny pomocí tabulek a grafů.

4 Výsledky

Výsledky dotazníkového šetření členěné podle jednotlivých otázek jsou následující.

1. Otázka: Váš věk je

Tab 1

věk	absolutní četnost	relativní četnost
do 25 let	86	25%
do 35 let	87	25%
do 45 let	82	23%
do 55 let	60	17%
nad 55 let	35	10%
celkem	350	100%

2. Otázka: Jste (pohlaví)

Tab 2

pohlaví	absolutní četnost	relativní četnost
muž	96	27%
žena	254	73%
celkem	350	100%

3. Otázka: Vaše vzdělání je

Tab 3

vzdělání	absolutní četnost	relativní četnost
ZŠ	139	40%
SŠ	151	43%
VOŠ	17	5%
VŠ	43	12%
celkem	350	100%

4. Otázka: Vaše profese je

Tab 4

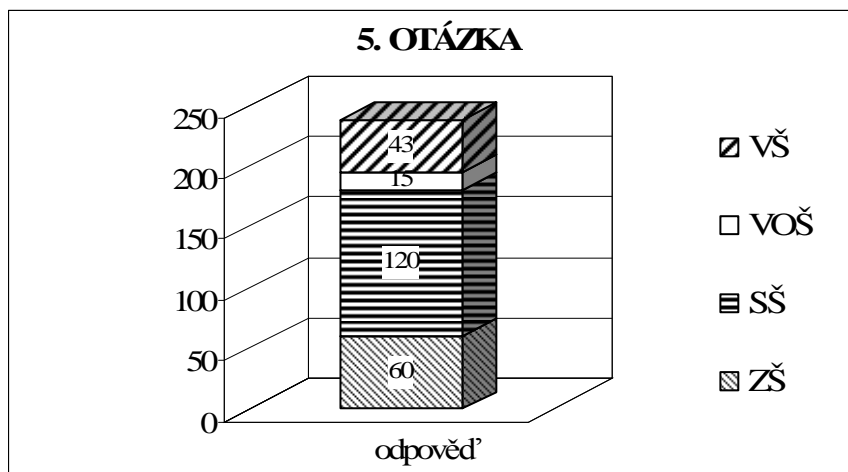
profese	absolutní četnost	relativní četnost
školství	34	10%
dělnické	153	44%
státní správa	45	13%
zdravotnictví	43	12%
podnikatelé	28	8%
důchodce	38	11%
nezaměstnaný	4	1%
jiné	5	1%
celkem	350	100%

Dotazník vyplnilo celkem 350 osob, z toho tvoří stejným procentuálním zastoupením dotazovaní do 25 let a do 35 let (25%), 23% tvoří občané do 45 let, 17% zastoupení občanů do 55 let a jen 10% tvoří občané nad 55 let (tab 1). Nejvíce dotazovaných tvořily ženy (73%) a muži (27%) uvedeno v tab 2. Z celkového počtu dotazovaných tvořilo nejvíce osob se středoškolským vzděláním (43%), o několik procent méně (40%) bylo zastoupeno osobami se základním vzděláním, dále 12% v zastoupení vysokoškoláků a jen 5% tvořily osoby s vyšším odborným vzděláním (tab 3). V tab 4 je nejpočetnější profesí dělnická, která tvoří téměř polovinu dotázaných (44%), dále v přibližně stejném zastoupením tvoří státní správa (13%), zdravotnictví

(12%), důchodci (11%), školství (10%), podnikatelé v zastoupení 8% a po 1% byly nezaměstnaní a jiné. V možnosti jiné byly zastoupeni např. z oboru gastronomie, ženy na mateřské dovolené.

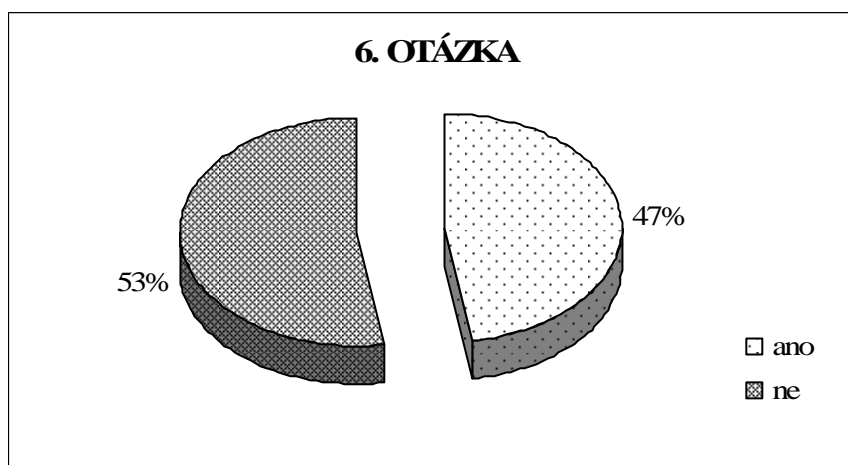
5. Otázka: Zaškrtněte, které čtyři organizace patří mezi základní složky Integrovaného záchranného systému

Graf 1

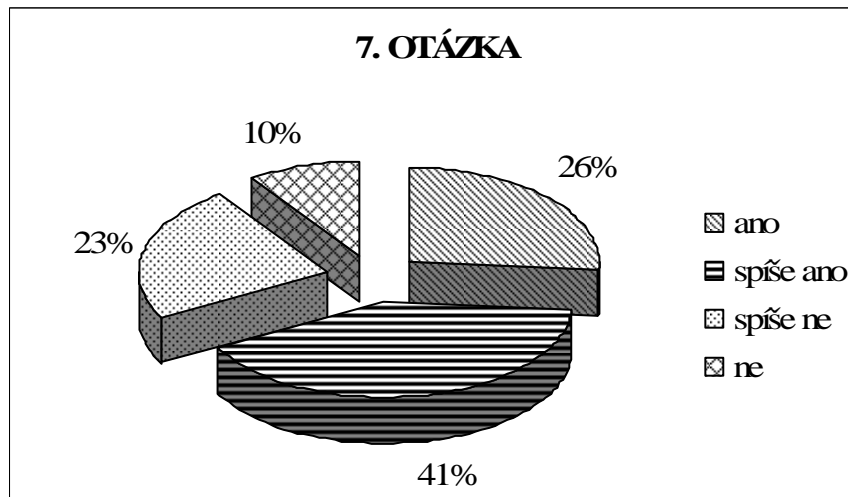
6. Otázka: Máte nějakou zkušenost, zažil(a) jste nějakou mimořádnou událost (krizovou situaci) např. povodně, vichřici, sněhovou bouři, dopravní nehodu s velkým počtem raněných,...

Graf 2

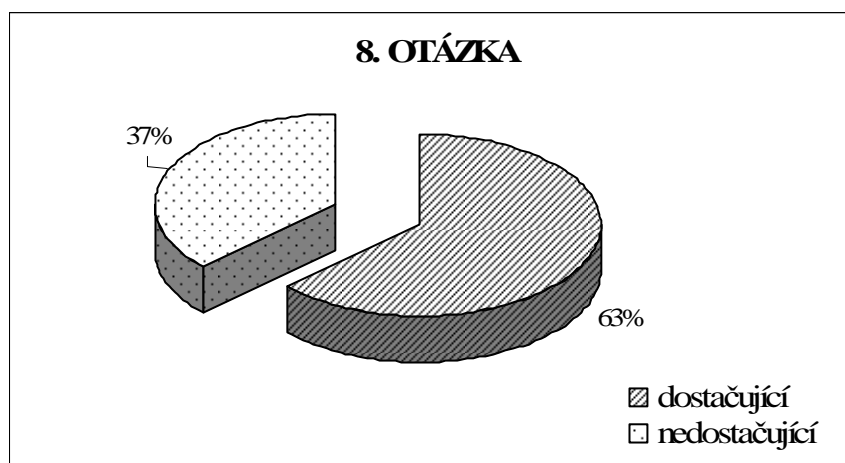
7. Otázka: Využil(a) byste psychosociální pomoc, kdyby Vám byla poskytnuta?

Graf 3

8. Otázka: Vyplňte v případě, že jste odpověděl(a) na otázku č. 7 ano, byla Vám poskytnuta psychosociální pomoc?

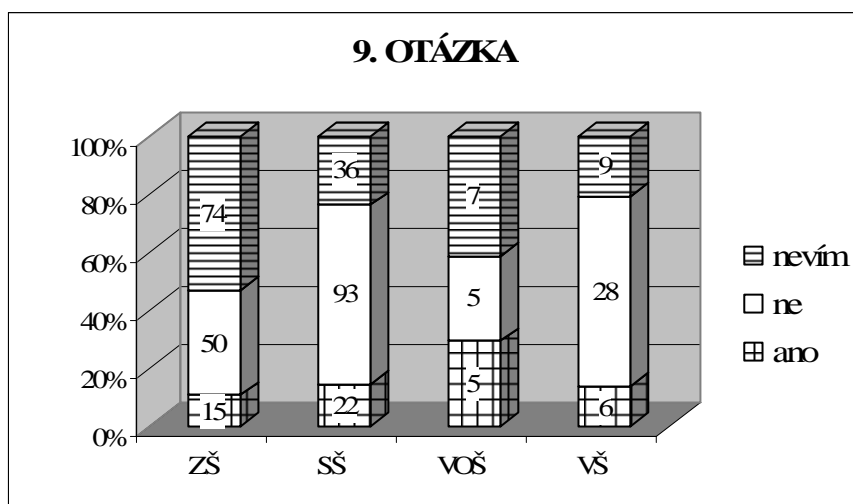
Graf 4

Do grafu 1 jsou zaneseny výsledky otázky č. 5. Na tuto otázku odpovědělo 238 dotázaných, z toho 60 se základním vzděláním (43%), se středoškolským vzděláním 120 (79%), s vyšším odborným vzděláním 15 (88%) a s vysokoškolským vzděláním 43 (100%) správně. Zkušenost s mimořádnou událostí (otázka č. 6, graf 2) mělo 47% dotázaných a 53% nemělo zkušenost s mimořádnou událostí (např. povodně, bouře, orkán, vichřice). 7. otázka zjišťovala, zda-li dotazovaná/ý využil/a psychosociální pomoc, odpovědělo 26% ano, 41% spíše ano, 23% spíše ne a 10% dotazovaných by pomoc nevyužilo (graf 3). Následující otázka 8 navazovala na předešlou otázku. Byla-li poskytnutá pomoc dostačující či nikoliv. Více jak polovina dotázaných odpověděla dostačující (63%) a v 37% nedostačující.

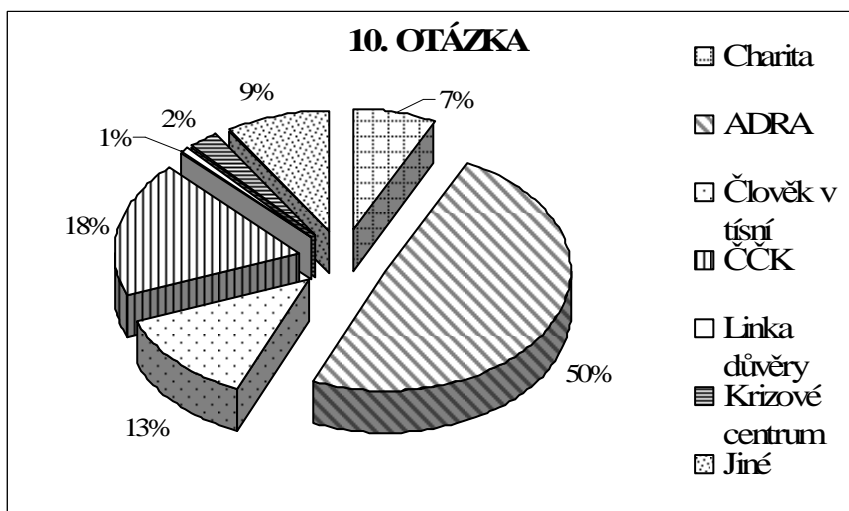
9.Otázka: Chtěl(a) byste se stát dobrovolníkem a pomáhat lidem při mimořádné události (krizové situaci)?

Graf 5

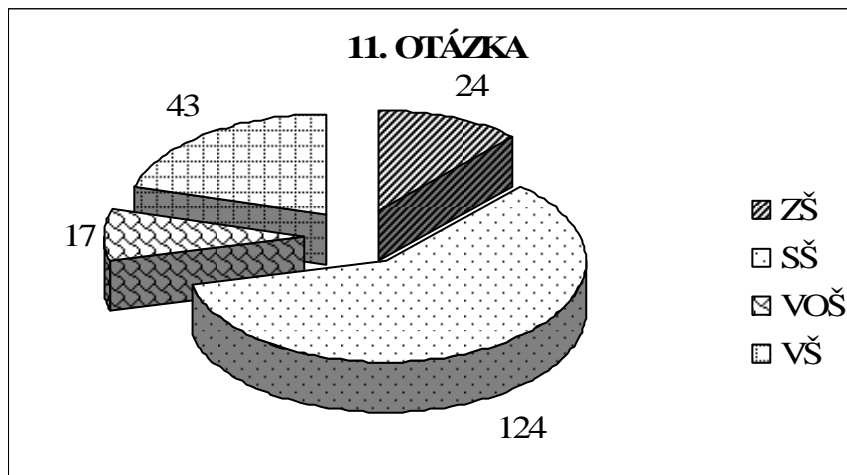
10. Otázka: Znáte nějaké organizace, které se zabývají psychosociální pomocí (spojena s humanitární, materiální, duchovní)? Pokud ano, tak jaké? (vypište)

Graf 6

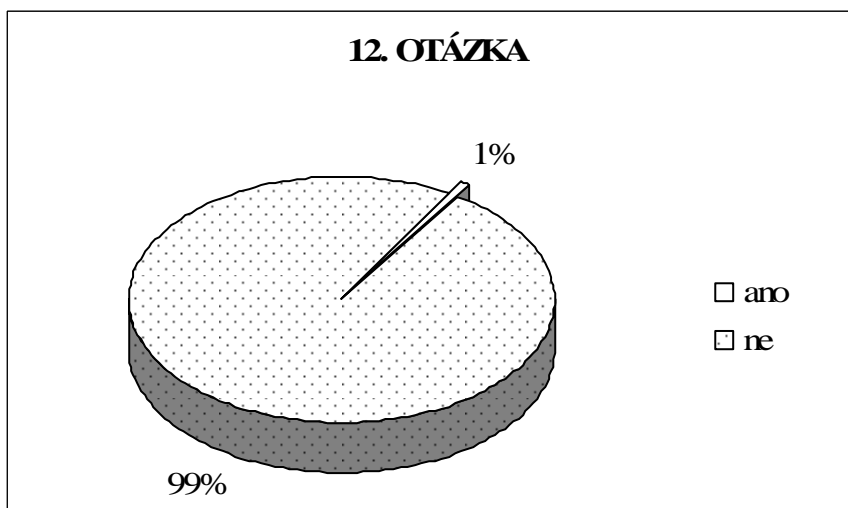
11. Otázka: Zaškrtněte, v kterých městech jsou krizová centra:

Graf 7

12. Otázka: Navštívil(a) jste někdy krizové centrum?

Graf 8

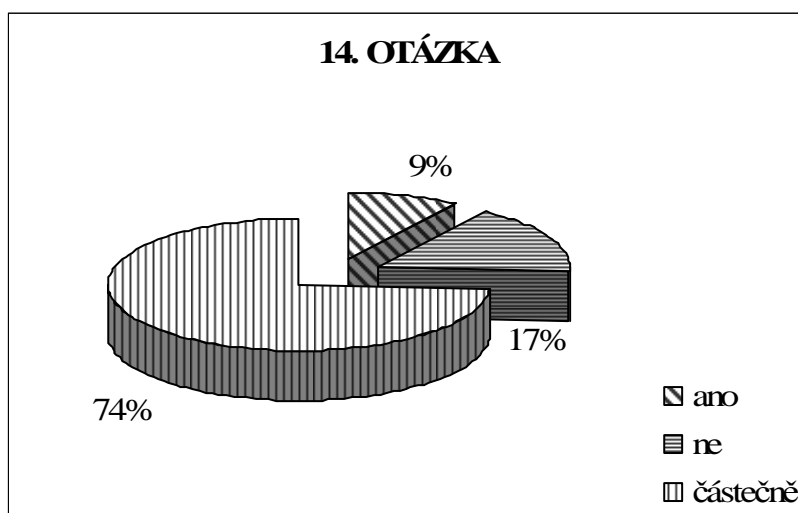

13. Otázka: Pokud jste na otázku č. 12 odpověděl(a) ano, co Vás k tomu přimělo?

Tato otázka navazovala na předchozí (12. otázka). Dotazovaní uvedli, že dostali doporučení od lékaře, známého nebo v rámci exkurze.

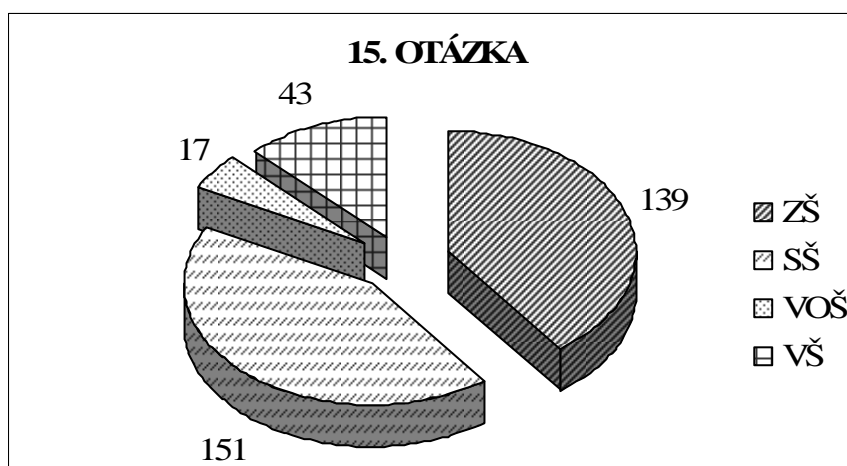
14. Otázka: Pokud dojde k nějaké mimořádné události (dopravní nehoda, vichřice, katastrofa,...) víte na koho nebo kam se obrátit?

Graf 9

15. Otázka: Na jaké telefonní číslo zavoláte, když (vyplňte)

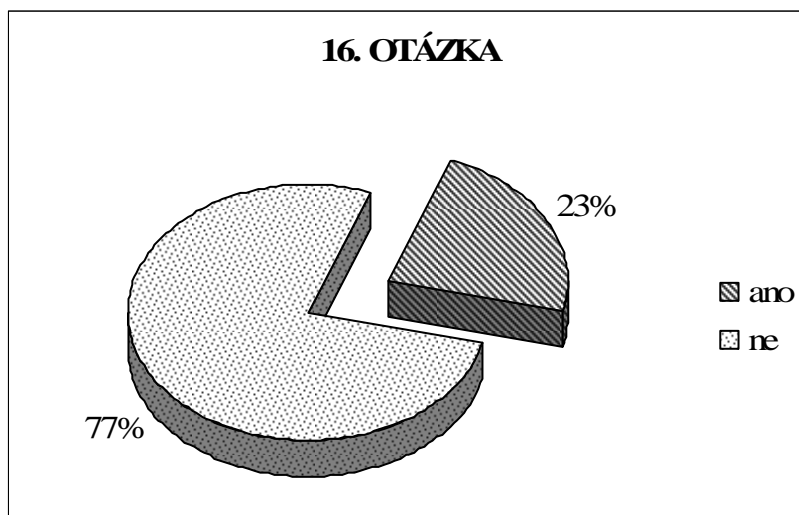
Graf 10

Devátá otázka zjišťovala, kolik dotazovaných s ohledem na vyšší vzdělání by se chtělo stát dobrovolníkem. Dotazovaní se základním vzděláním by se chtěli stát dobrovolníkem v 15 případech (11%), v 50 případech (36%) nechtěli a 74 (53%) nevěděli. Se středoškolským vzděláním v 22 případech (15%) chtělo, v 93 případech (62%) ne a v 36 případech (25%) nechtělo. S vyšším odborným vzděláním 5 (30%) dotazovaných chtělo, 5 (30%) nechtělo a 7 (40%) dotazovaných nevědělo, jestli se chtějí stát dobrovolníky. S vysokoškolským vzděláním v 6 případech ano (14%), v 28 případech ne (65%) a v 9 případech (21%) se nechtěli stát dobrovolníky. Dobrovolníci pracují v subjektech, které poskytují psychosociální pomoc. Následující otázka č. 10 zjišťovala, zda dotazovaní znají některé z nich. Nejvíce dotazovaných 50% zná organizaci ADRA, která poskytuje psychosociální pomoc, dále v 18% znali ČČK, dále s odstupem několika procent 13% Člověk v tísni, dále jiné (9%) (např. Armáda spásy, UNICEF), Charita (7%), Krizové centrum (2%), Linka důvěry (1%) (graf 6). Následující otázka (otázka č. 11, graf 7) zjišťovala, v kterých městech se subjekty zabývající se psychosociální pomocí nachází. Dotazovaní s vysokoškolským a vyšším odborným vzděláním odpověděli všichni správně, se středoškolským vzděláním odpovědělo 82% (124) a jen 17% (24) se základním vzděláním. Dvanáctá otázka zjišťovala přímou zkušenost s krizovým centrem. Z celkového počtu dotázaných navštívili jen 3 (1%) občané krizové centrum (graf 8). V případě mimořádné události téměř $\frac{3}{4}$ dotázaných (74%) vědělo na koho nebo kam se obrátit, 17% dotázaných nevědělo a 9% vědělo jen částečně (graf 9). Následující otázka 15 (graf 10) zjišťovala znalost telefonních čísel (policie, hasiči, zdravotnická záchranná služba). Všichni dotazovaní znali telefonní čísla záchranných složek a 75% dotazovaných také uvedlo jednotné evropské číslo tísňového volání 112.

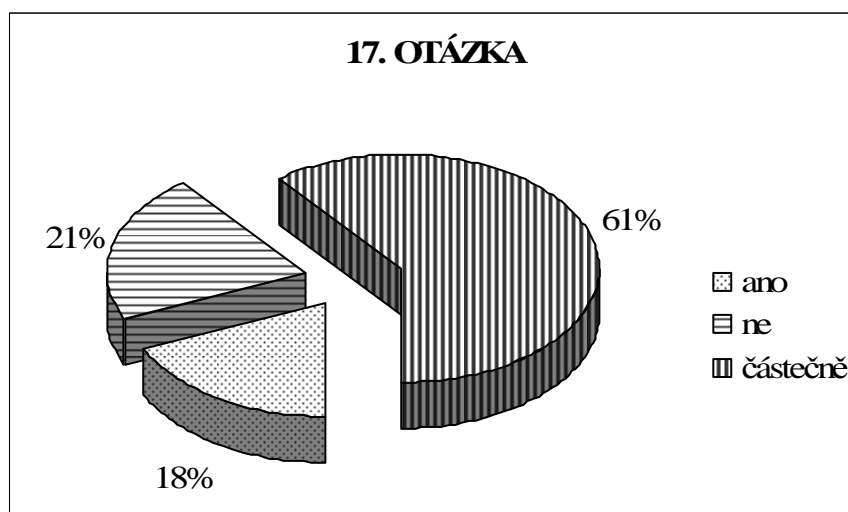
16. Otázka: Byl(a) jste svědkem, že by Vám nebo někomu jinému byla odmítnuta pomoc?

Graf 11

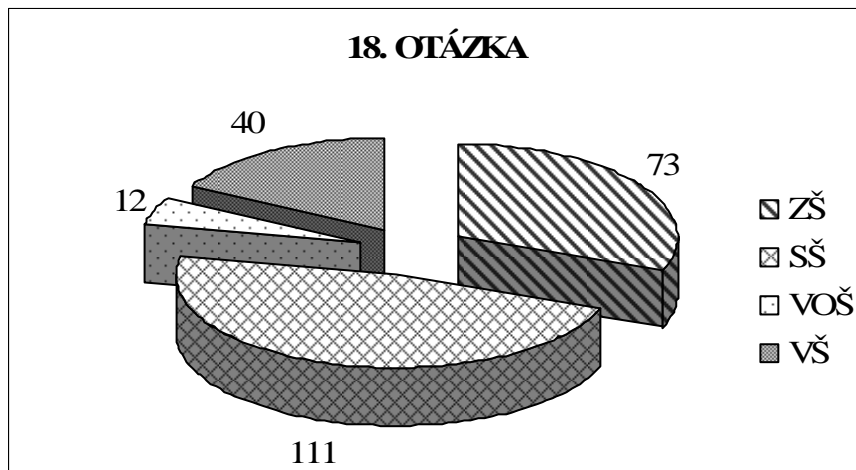
17. Otázka: Myslíte si, že jste dostatečně připraven(a) poskytnout potřebnou pomoc postiženým lidem?

Graf 12

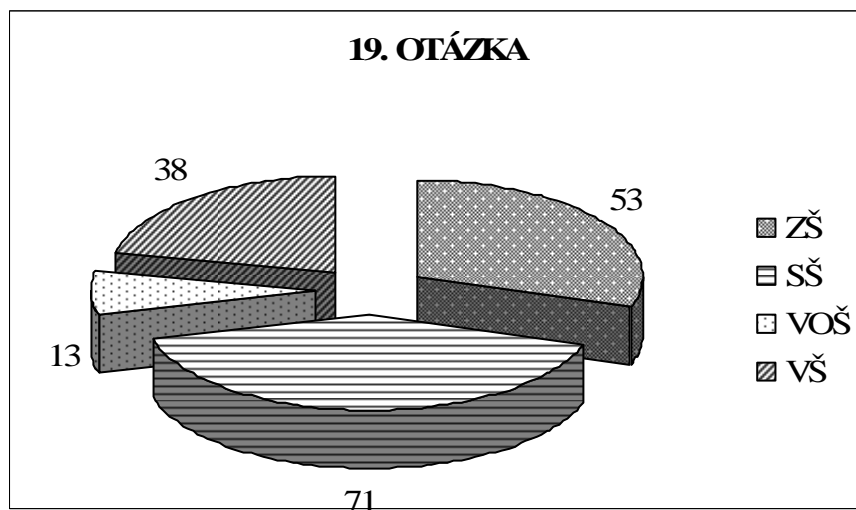
18. Otázka: Jaké varování ohlašuje kolísavý tón sirény, který trvá 140 vteřin?

Graf 13

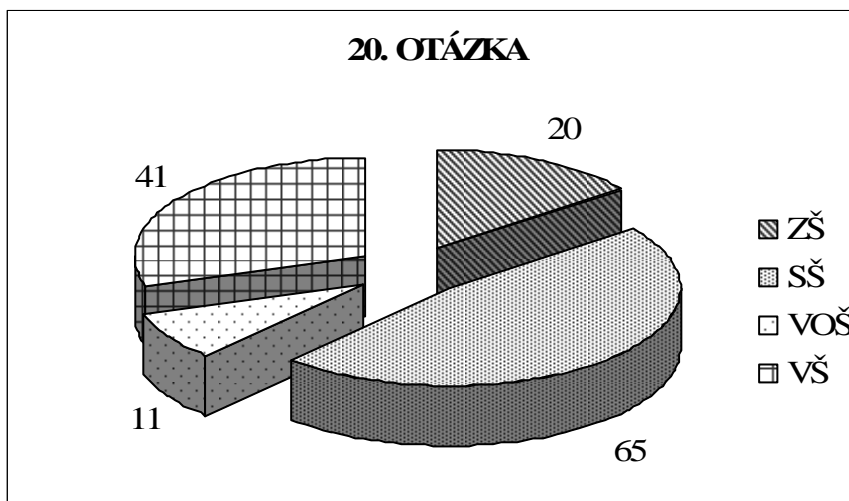
19. Otázka: Kdo rozhoduje o evakuaci?

Graf 14

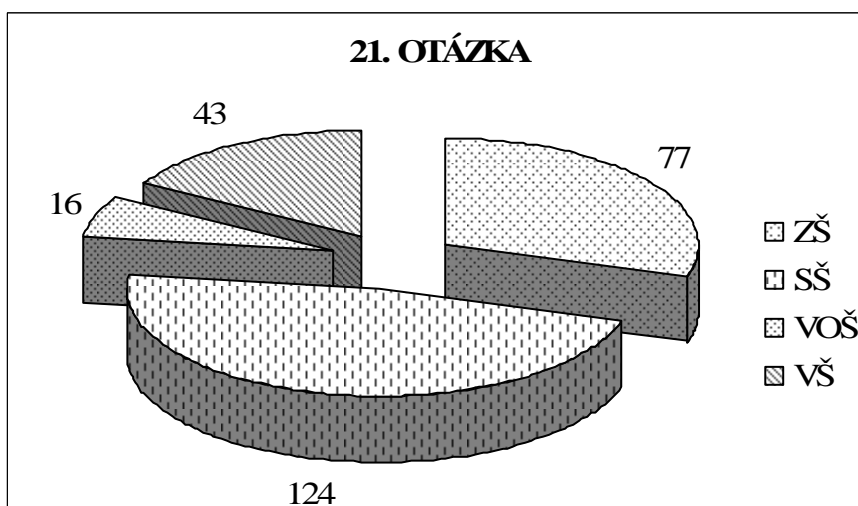
20. Otázka: Jaderná elektrárna Dukovany leží

Graf 15

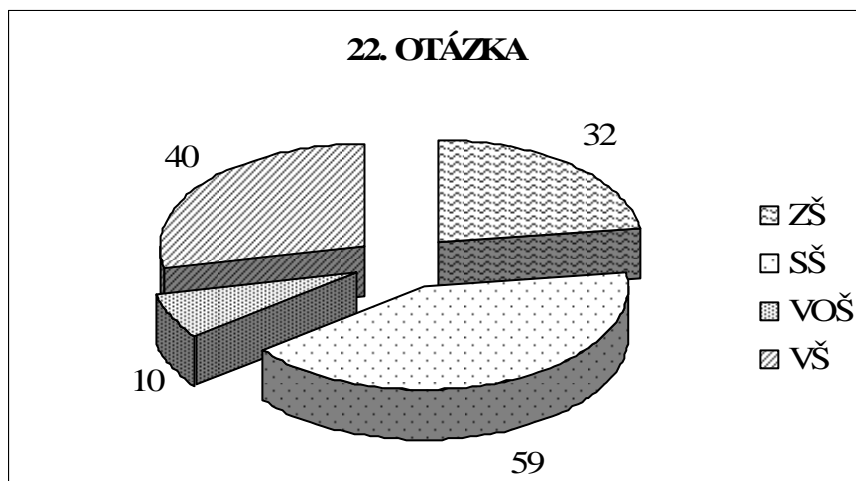
21. Otázka: Jaderná elektrárna Temelín leží

Graf 16

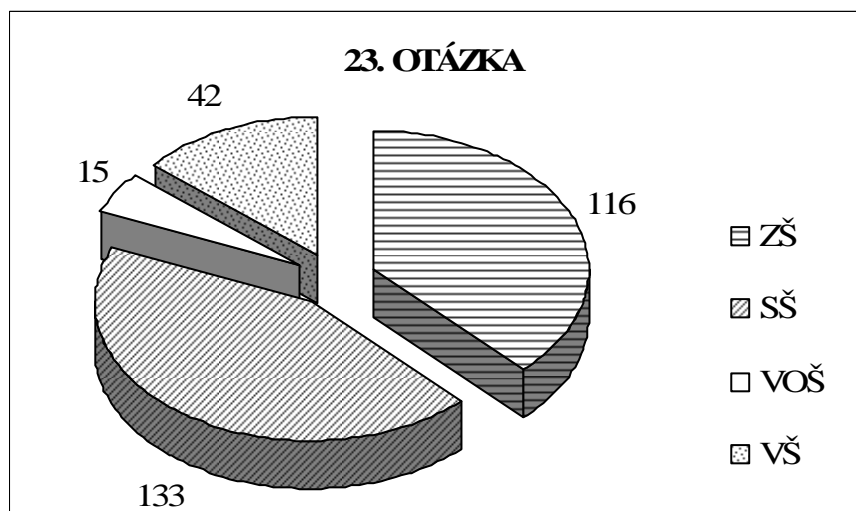
22. Otázka: Ukrytí osob v budovách podstatně sníží jejich ozáření. Při radiační havárii musí obyvatelé v zóně havarijního plánování zůstat ukrytí

Graf 17

23. Otázka: Na Lince důvěry může pracovat

Graf 18

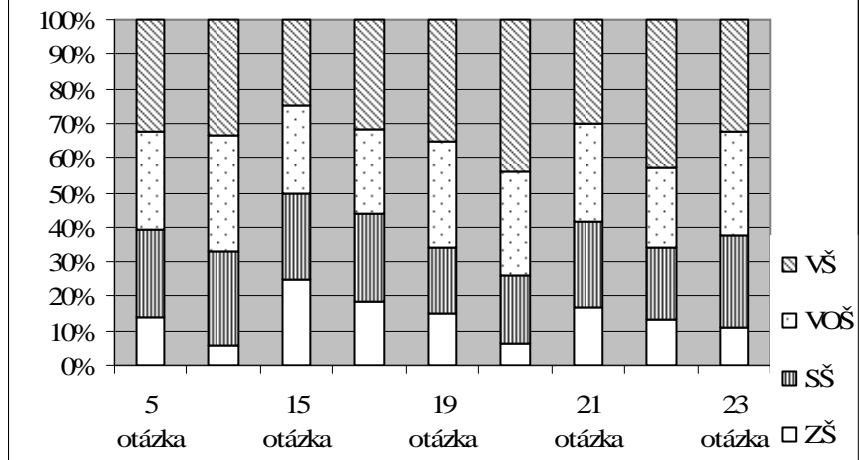

Otázka č. 16 sledovala, byla-li někomu odmítnuta pomoc nebo byl-li někdo svědkem odmítnutí pomoci. Více jak $\frac{3}{4}$ (77%) dotázaných odpovědělo (ne) a 23% odpovědělo (ano) (graf 11). Následující 16. otázka zjišťovala jaká je připravenost

obyvatelstva (dotazovaných) poskytnout pomoc, odpovědělo jen 18%, že je připraveno, 21% nepřipraveno a 61% připraveno jen částečně (graf 12). Znalost varovného signálu je různá jak ukazuje graf 13, nejlépe jsou na tom jsou vysokoškolsky vzdělaní 93% (40), na přibližně stejné úrovni jsou dotazovaní s vyšším odborným vzděláním 71% (12), se středoškolským vzděláním 74% (111) a s 53% (73) se základním vzděláním. Kdo rozhoduje o evakuaci věděli nejlépe občané s vysokoškolským vzděláním (88%) 38, dále s vyšším odborným vzděláním (76%) 13, se středoškolským vzděláním (47%) 71 a ze základním vzděláním odpovědělo správně (38%) 53 (graf 14). Na otázku, kde leží jaderná elektrárna Dukovany (graf 15) odpověděli nejlépe dotazovaní s vysokoškolským vzděláním (95%) 41, s vyšším odborným vzděláním (65%) 11, se středoškolským vzděláním (43%) 65, se základním vzděláním (14%) 20. Podobná byla následující otázka č. 21, kde odpovědělo správně více dotazovaných než na předchozí otázku. Asi proto, že jaderná elektrárna Temelín je často zmiňována v médiích. Dotazovaní odpověděli takto: se základním vzděláním 55% (77), se středním vzděláním 82% (124), s vyšším odborným vzděláním 94% (16), s vysokoškolským vzděláním 100% (43) (graf 16). Znalost radiační ochrany zjišťovala otázka č. 22 (graf 17) a odpovězeno bylo takto: 23% (32) se základním vzděláním, 36% (55) se středoškolským vzděláním, 41% (7) s vyšším odborným vzděláním a s vysokoškolským vzděláním 32 (74%) správných odpovědí. Na lince důvěry může pracovat krizový pracovník, který se neustále vzdělává, znalo 32% (45) dotázaných se základním vzděláním, se středoškolským vzděláním 76% (115), s vyšším odborným vzděláním 88% (15) a s vysokoškolským vzděláním 93% (40). V grafu 19 jsou znázorněny celkové výsledky dotazníkového šetření. Otázky 5., 11., 15., 18., 19., 20., 21., 22., 23. zjišťovali správnou odpověď na zadanou otázku. Každý sloupec znázorňuje celkové výsledky na jednotlivou otázku podle stupně vzdělání. Jak z grafu 19 vyplývá, informovanost obyvatelstva je různá.

Graf 19

KATEGORIZACE PODLE STUPNĚ VZDĚLÁNÍ

5 Diskuse

Zaměření a formy přípravy obyvatelstva k sebeochraně a vzájemné pomoci při vzniku mimořádných událostí vychází ze současných legislativních norem a z potřeby dosažení znalostí a dovedností obyvatelstva k jeho chování při vzniku mimořádných událostí. Koncepce ochrany obyvatelstva do roku 2013 s výhledem do roku 2020 klade důraz na zkvalitnění připravenosti obyvatelstva pro zvládnání mimořádných událostí, v čemž jsou stále značné rezervy. Jak se konstatuje ve vyhodnocení předchozí koncepce ochrany obyvatelstva, většina občanů není dosud dostatečně informována a připravena správně reagovat na mimořádné události a poskytnout pomoc sobě a svým blízkým. Občané neznají dostatečně svá práva a povinnosti při vzniku mimořádných událostí a krizových situací. Základním prvkem systému ochrany obyvatelstva by měl být podle koncepce informovaný a sebevzdělaný občan, který bude umět reagovat na přijímaná opatření, chránit sebe a poskytovat pomoc ostatním osobám⁽¹⁸⁾.

Cílem této práce bylo zjistit, je-li informovanost obyvatelstva v oblasti krizového řízení na různém společenském postavení srovnatelná. Otázky se týkají zkušenosti občanů s mimořádnou událostí, využití psychosociální pomoci, dobrovolnictví, informovaností a připraveností obyvatelstva na mimořádné události, krizové situace. Celkový počet sledovaného souboru činí 350 občanů, z toho 73% žen a 27% mužů (tab 2). Nejpočetnější skupinu tvoří občané do 25 let společně s občany do 35 let (shodně 25%) (tab 1). Nejvyšší zastoupení tvoří občané se středoškolským vzděláním (43%) (tab 3), profese dělnická je zastoupena 44 procenty. Je to dáno lokalitou prováděného šetření, kde se nachází průmyslové podniky, které zajišťují zaměstnanost Lanškrouna a širokého okolí. Zkušenost s mimořádnou událostí uvedlo 47% dotazovaných a následně připravenost poskytnout pomoc by bylo schopno jen 18% dotázaných. Otázky zjišťující informovanost dotazovaných ukázali, že je na nízké úrovni a je co zlepšovat.

Projektů v oblasti ochrany obyvatelstva, řešení krizových situací a mimořádných událostí bylo v minulých letech zpracováno mnoho, stále však chybí koncepční, účinný prostředek, jak informace shromáždit a dopravit k jednotlivým skupinám obyvatel

co nejefektivněji. Se změnou politické situace ve světě, Evropě a v jednotlivých zemích, včetně České republiky, převládají nevojenská rizika. S ochranou obyvatelstva souvisí tak zejména prevence v oblasti zvládnání přírodních katastrof, technických havárií, teroristických útoků a jiných hrozeb. Ve školních nebo studijních podmínkách tyto situace mohou přiblížit případové studie, simulované situace na základě skutečných událostí, fyzická a psychická připravenost apod. S tím souvisí i aktivní přístup a okamžitá pomoc, což znamená důraz na rychlost, orientovanost, teoretické i praktické znalosti⁽¹⁴⁾. V této oblasti bylo v nedávné minulosti provedeno šetření mezi občany (červenec 2002). Výzkum se soustředil na zjištění úrovně znalostí lidí v oblasti ochrany obyvatelstva, jejich schopnosti správného jednání při vzniku mimořádné události, na možné formy edukace veřejnosti a závislosti odpovědí na identifikačních faktorech. Objektem výzkumu byl reprezentativní vzorek populace bydlící na území okresu Žďár nad Sázavou, který není významně ohrožen specifickými riziky (elektrárenský průmysl, teroristické akce) či pravděpodobnost eskalace rizika výskytu ohrožení nebo jeho následků není extrémně vysoká (chemický průmysl). Vybraný vzorek respondentů tedy nebyl nikterak vychýlený a bylo na něj s tímto ohledem nutno nahlížet. Výběrový soubor šetření o velikosti 300 respondentů byl definován postupem kvótního výběru, představoval tedy „dokonalý průřez“ společnosti. Základní soubor byl stanoven z hlediska čtyř identifikačních znaků – věkové složení (produktivní věk, předproduktivní věk, pohlaví, dosažené vzdělání a velikost obce, ve které respondent žije). Východiskem byla hypotéza slabých znalostí občanů způsobená dlouhotrvající absencí strategické koncepce státu v tomto vzdělávání veřejnosti. Otázky výzkumného problému tedy byly definovány: 1. Jaká je úroveň informovanosti populace v oblasti ochrany obyvatelstva a jsou lidé schopni se adekvátně chovat při vzniklých mimořádných událostech? 2. Jaká je míra závislosti znalostí respondentů na jednotlivých identifikačních znacích? 3. Mají občané o tuto problematiku zájem a chtějí své vědomosti rozšiřovat? 4. Jakou formu vzdělávání by jednotlivé skupiny občanů nejvíce uvítaly? Z analýzy výsledků výzkumu vyplynulo, že informovanost občanů a znalost jejich postupu a chování v této oblasti je na nízké úrovni (celková průměrná úspěšnost správných odpovědí byla 64 % a celkově nebyl prokázán vliv žádného z identifikačních faktorů). Znalost respondentů se však u jednotlivých otázek výrazně

lišila a velmi slabý výsledek správných odpovědí na některá témata je tak celkovým průměrem zkreslen. Současně je ve společnosti velmi vysoká míra zájmu o tuto oblast. 83,7 % respondentů je rozhodně přesvědčeno, že je pro ně důležité být lépe informováni o činnosti a postupu v případě vzniku nějakého krizového jevu. Pro pokrytí všech cílových skupin populace bylo třeba připravit větší množství diferencovaných nástrojů komunikační politiky než jako je tomu doposud (např. vzdělávací pořady v televizi, informační materiály rozesílané poštou, organizované besedy, zařazení témat do učebních osnov vybraných předmětů ZŠ a SŠ). Z výsledků vyplynulo, že preference se výrazně liší v závislosti na identifikačních faktorech, což bylo pouze statistickým faktem a konstatováním dokládající přesvědčení, že pokud má být realizována nějaká komunikační politika, ať už jí říkáme vzdělávání, kampaň či osvěta, pak musí obsahovat širokou škálu komunikačních nástrojů tak, aby byla schopná zasáhnout všechny cílové skupiny populace.

Analýza tohoto šetření ukázala nejen nízkou úroveň informovanosti veřejnosti, okázalý zájem o její zlepšení, ale dává i odpověď na to jakým způsobem a směrem nastavit vhodnou komunikační politiku, která by byla „stravitelná“ a efektivně přijímaná jednotlivými skupinami populace.

Situace v oblasti edukace a informovanosti občanů je v současné době na nízké úrovni. Občané v současné době mohou získat z vlastní iniciativy potřebné informace v otázkách ochrany obyvatelstva u orgánů územních samosprávných celků a u hasičských záchranných sborů krajů (jejich územních odborech).

Informovanost obyvatelstva je různá, například vypravují-li se občané na dlouhé cesty a neověří si dopravní situaci, počasí, stav dopravního prostředku, který chtějí použít pro svoji cestu. Často podceňují situaci a to hlavně v zimních měsících, vydávají se na cesty nepřipraveni. Nemají patřičné vybavení jako jsou zimní pneumatiky (řetězy), dostatek pohonných hmot, potraviny, dostatek tekutin, léky,... Osudným dnem pro 20 000 občanů byla sněhová bouře, která se přehnala na dálnici D1 loňského roku (20. 3. 2008) na Vysočině. Na vozovce zůstal ležet sníh, dálnice byla namrzlá. Situace se začala komplikovat, počet poškozených aut se vyšplhal na více než 100. Dálnice byla neprůjezdná v obou směrech (na Prahu a na Brno). Někteří řidiči komplikovali průjezd

záchranným složkám svou neukázněností a nedodržením silničního zákona. Někteří vystoupili z aut a sami se vystavovali nebezpečí zranění kolemjedoucími zasahujícími vozidly hasičského záchranného sboru kraje, kteří se snažili dostat ke zraněným. K nejhůře dostupným místům na dálnici musel dopravovat záchranáře vrtulník, protože se záchranáři nemohli ke zraněným dostat se svojí pozemní technikou. Hasiči také na místo vyslali autobus, kde se mohli účastníci nehody ohřát a odpočinout si. Situaci se podařilo zvládnout díky velmi dobré spolupráci složek integrovaného záchranného systému, bezproblémové komunikaci a nasazení všech zasahujících složek. Do opatření bylo nasazeno téměř osm desítek policistů, třicet osobních vozidel a devět specializovaných vozidel WV Transporter pro dokumentaci dopravních nehod na místě, jejichž využití usnadnilo a mnohonásobně zrychlilo dokumentaci. Při odklonu dopravy policisté využili připravený typový plán odklonu, který byl vyhodnocen jako velmi efektivní a propracovaný. Dálnice byla zprůjezdněna druhý den v 02,15 hodin v obou směrech. Zde se ukázala dobrá koordinovanost složek integrovaného záchranného systému při historicky největší dopravní nehodě České republiky⁽²⁹⁾.

6 Závěr

V České republice prožíváme v oblasti pomoci při katastrofách zakladatelské období. Byl vybudován a uzákoněn integrovaný záchranný systém, každá jeho složka má co zlepšovat, chystá se řada změn. Hasičský záchranný sbor ČR připravuje koncepci psychologické služby, policisté ČR vytvořili posttraumatické intervenční týmy, vojáci budou mít systém debriefingů.

Účinný systém psychosociální pomoci při katastrofách je v České republice teprve v zárodku.

Právo na život a jeho ochranu je jedním ze základních lidských práv. Stát zodpovídá za ochranu obyvatelstva, ale tento úkol je systémový a dlouhodobý.

V životě člověka mohou nastat neočekávané mimořádné události, které mohou ohrozit životy, zdraví obyvatel a způsobit velké škody na materiálních hodnotách, případně na životním prostředí. Je proto důležité, aby občané byli přiměřeně informováni o možném vzniku nebezpečí v místě bydliště a základních zásadách ochrany a stát, který je dle ústavního zákona o bezpečnosti ČR garantem ochrany životů, zdraví a majetkových hodnot, zabezpečil jejich dostatečnou edukaci a také včasné varování. Součástí bakalářské práce bylo potvrdit nebo vyvrátit hypotézu je-li informovanost obyvatelstva v oblasti krizového řízení na různém společenském postavení srovnatelná. Ověřovaná hypotéza byla vyvrácena. Informovanost obyvatelstva je na různém společenském postavení různá jak zobrazuje graf 19. Zobrazuje celkový pohled na stupeň znalostí občanů na otázky kladené v dotazníku (příloha č. 3).

Nelze se spolehnout jen na pružnost a dostatečné reakce správních úřadů a státních orgánů v souladu s platnou legislativou. Je vhodné využít ve spolupráci státní správy a správních úřadů všechny druhy medií (televize, rozhlas, tisk, internet) domácí i zahraniční zkušenosti, návody a doporučení poskytnout obyvatelstvu.

7 Seznam použité literatury

1. BAŠTECKÁ, B. Každý pomáhá jak umí *Psychologie dnes* roč.2002 č.12, 1-3 s. ISSN 1211-5886
2. BAŠTECKÁ, B. a kol. Terénní krizová práce (psychosociální intervenční týmy) vyd. 1., Praha GRADA 2005 300 s. ISBN 80-247-0708-X
3. BAŠTECKÁ, B. Dobrovolníci v psychosociálních intervenčních týmech *Pro celostátní konferenci Dobrovolníci v krizových situacích*, Kroměříž, 19. a 20. května 2003
4. HANUŠ, P., HELLEBRANDOVÁ, K. Krizová intervence. Vzdělávací institut ochrany dětí v roce 2006, Praha, ISBN 80-86991-84-9, 24 s.
5. LUKÁŠKOVÁ, L. Systém vzdělávání občanů jako nezbytná součást ochrany obyvatelstva, *Ochrana obyvatelstva 2005*, SPBI Fakulta bezpečnostního inženýrství, VŠB – technická universita Ostrava, 2005, 138-146 s.
6. MARTINCOVÁ, J., V., MAŠEK, I. Informovanost obyvatelstva 2005. Úloha, význam a specifika komunikace s obyvatelstvem jako nedílná součást připravenosti České republiky na krizové situace. *RESCUE*, Vysoké učení technické, Fakulta chemická, Brno 2005, roč. 8, č. 6, 5-7 s., ISSN 1212-0456
7. MIKA, O., LAICHMAN, L. Informovanost obyvatelstva v České Republice o mimořádných událostech. *Sborník příspěvků z mezinárodní konference*. SPBI Fakulta požárního a bezpečnostního inženýrství VŠB – Technická universita Ostrava, 2006, 242-248 s.
8. NAŘÍZENÍ VLÁDY č. 11/1999 Sb. o zóně havarijního plánování
9. OKURKA, M., HUGO, J. a kol. Velký lékařský slovník, Maxdorf Jessenius Praha, vyd. 7, 2002, 926 s., ISBN 80-85912-43-0
10. STEJSKALOVÁ, P. et al. Dobrovolnictví v krizových situacích. Tato příručka vznikla jako výstup projektu „Dobrovolná kolegiální psychologická podpora“

podpořeného Nadací rozvoje občanské společnosti z programu Phare 2000, *Dobrovolnické centrum*, Ústí nad Labem, leden 2004, 8 s.

11. ŠENOSVKÝ, M. et al. *Integrovaný záchranný systém*, vyd. 2, Ostrava, SPEKTRUM 40., 2005, 157 s.

12. ŠIMR, K. Veřejný závazek Psychosociálního intervenčního týmu ČR. <<http://www.pit-cr.info>> Červenec 02 2008

13. ÚSTAVNÍ ZÁKON č. 110/1998 Sb., o bezpečnosti ČR

14. VODÁČKOVÁ, D. a kol. *Krizová intervence*, vyd. 2, Praha, Portál 2007, 544 s., ISBN 978-80-7367-342-0

15. VYKOPALOVÁ, H. *Katastrofy a mimořádné události, hrozby a rizika z pohledu ochrany obyvatel* <http://www.pmfhk.cz/Prednasky/prednasky.htm>, Březen 31 2009

16. VYMĚTAL, Š. Časopis 112: *Odborný časopis požární ochrany*, Poskytování psychosociální pomoci v mimořádných situacích, Praha: 2007, roč.7, č. 2, s. 13-16

17. VYMĚTAL, Š. „Vnitřní bezpečnost a veřejný pořádek /Krizové řízení/“, Příspěvek do skript OBP: *Zajištění vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku v podmínkách mimořádných událostí a krizových stavů, Odstraňování následků KS, Psychologie mimořádných událostí*, 2005, č. 11

18. WINKLER, J. *Koncepce ochrany obyvatelstva do roku 2013 s výhledem do roku 2020*, <http://roznov.cz>, Únor 25 2009

19. ZÁKON č. 18/1997 Sb. o mírovém využívání jaderné energie a zdrojů ionizujícího záření (atomový zákon) a o změně a doplnění některých zákonů

20. ZÁKON č. 101/2002 Sb. o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů

21. ZÁKON č. 123/1998 Sb. o právu na informace o životním prostředí, ve znění pozdějších předpisů

22. ZÁKON č. 198/2002 Sb., o dobrovolnické službě a o změně některých zákonů (zákon o dobrovolnické službě)

- 23.** ZÁKON č. 238/2000 Sb. o Hasičském záchranném sboru České republiky a o změně některých zákonů
- 24.** ZÁKON č. 239/2000 Sb. o integrovaném záchranném systému a o změně některých zákonů
- 25.** ZÁKON č. 240/2000 Sb. o krizovém řízení a o změně některých zákonů (krizový zákon)
- 26.** ZÁKON č. 241/2000 Sb. o hospodářských opatřeních pro krizové stavy a o změně některých souvisejících zákonů
- 27.** ZÁKON č. 273/2008 Sb. o Policii ČR
- 28.** <http://www.Katastrofy.com/> Dálnice D1: v nehodách a kolonách 20 000 lidí, Květen 03 2008

8 Klíčová slova

Dobrovolníci

Informovanost

Integrovaný záchranný systém

Intervenční týmy

Koordinace

9 Seznam použitých zkratk

AČR	Armáda České Republiky
ČSA	České aerolinie
IZS	Integrovaný záchranný systém
MV	Ministersvo vnitra
MV-GŘ HZS ČR	Ministerstvo vnitra generální ředitelství hasičského záchranného sboru České republiky
MZd	Ministerstvo zdravotnictví
OSN	Organizace spojených národů
PIT	Psychosociální intervenční tým
ZZS	Zdravotnická záchranná služba

10 Příloha